

ДЕЈСТВА КОСМАЈСКОГ ОДРЕДА
У САСТАВУ ПРИВРЕМЕНЕ БРИГАДЕ
ОД КРАЈА ДЕЦЕМБРА 1943.
ДО СРЕДИНЕ ФЕБРУАРА 1944. ГОДИНЕ

Космајски и 1. шумадијски одред, који су се састали у Крушевици 21. децембра, после заједиичким снагама успешно извршене акције у Барошевцу 22. децембра, пребацили су се у простор оближњих села Бистрице и Малих Црљена. Истог дана, у Малим Црљенима је одржан заједнички састанак штабова одреда на коме је размотрена војно-политичка ситуација у Шумадији. Састанком је руководио Душан Петровић Шане-Павле, секретар ОК КПЈ за округ крагујевачки. На његов предлог, том приликом је одлучено да због тренутно тешке ситуације и велике реакције и притиска непријатеља, до даљег, одреди дејствују заједно и привремено сачињавају формацију која ће се звати Привремена бригада. У основи образложења за стварање Привремене бригаде стајала је потреба за јаком партизанском формацијом која се успешно може супротставити и разбијати велике непријатељске групације.

Због образовања бригадне формације, одлучено је да се привремено Први шумадијски одред, јачине око 50 људи, назива Први, а Космајски одред, јачине око 70 људи, без 3. чете, Други батаљон.

На састанку је утврђено и бригадно руководство. Командант 1. шумадијског одреда Илија Јовановић Лала вршио је дужност команданта, а Милан Живковић Ујак, командант 2. батаљона Космајског одреда, одређен је за заменика команданта Привремене бригаде, а политички комесар био је Јово Роган.

У Космајском одреду (2. батаљону) су тада биле две чете, јер се 3. чета још није вратила у његов састав. Пре подне, тј. пре акције у Барошевцу 22. децембра, старији борци су издвојени у 1. а млађи борци у 2. чету, која је због тога називана 2. омладинска чета.

У време уласка Космајског одреда у састав Привремене бригаде, командир 1. чете био је Благоје Станковић Турски, комесар Војислав Кузмановић, а заменик комесара Драгомир Гаврић Кицош, који је био и партијски руководилац. Командир 2. чете, после Душана Поповића Вује, који је постављен за вршиоца дужности команданта одреда, био је Никола Јешић, звани Пролетер, заменик командира Војислав Вучковић, поли-

тички комесар Родољуб Аидрић Рода, који је тада био и партијски руководилац, јер у чети није било заменика политичког комесара.

После формирања, Привремена бригада се у току ноћи пребацила у суседно село Пркосаву, удаљено око 5 кт од Малих Црљена, где је преданила 23. децембра. Наредне ноћи бригада је извршила нов покрет према суседном селу Даросави. Већ 25. децембра бригада се пребацила на западне падине планине Букуље у село Гараше, где је преданила. У току ноћи бригада је извршила покрет према селу Драгољу и сместила се у његовом северном делу, у засеоку Широковац. Овај засеок се налази на тремећи села Драгоља, Јеловика и Живковца.

Око подне 26. децембра зачула се пуцњава од села Живковца. Један сељак је обавестио штаб бригаде да су четници Драже Михаиловића открили групу политичких радника и да их од села Калањевца гоне ка селу Живковцу. Командант бригаде је одмах наредио покрет ка селу Живковцу. Усиљеним маршем, скоро трчећи, одреди су стигли у центар села Живковца и заузели положај према Живковачком Гају, односно Белановици. Прво су наишли четници, које је Први шумадијски одред натерао у повлачење. Један четник је убијен а више њих рањено. Убрзо су наишли жандарми од Белановице, њих око 40. У пределу Живковачког гаја дошло је до борбе са њима, али су и они били принуђени да се повуку. Неколико жандарма је убијено и рањено, а Космајски одред, који је с њима водио борбу, није имао губитака.

О томе у извештају Одељења за државну заштиту МУП српске квислиншке Недићеве владе од 30. XII 1943, између осталог, пише:

„26. децембра из села Гараша, среза орашачког, пребацила се је једна група од око 300 комуниста у срез качерски, и између села Живковца и Калањеваца, на месту зв. „Живковачки гај“, сукобила се са одељењем од 34 стражара Српске државне страже, под командом потпоручника Лазара Тинтора, и 17 четника. Борба је трајала од 14 до 15 часова. На страни СДС погинуо је потпоручник Лазар Тинтор, тешко рањен стражар Радиша Јовановић, кога су комунисти заробили и одвели, а нестао стражар Лазар Марковић. На страни четника погинуо је Драгутин Мирић а тешко рањен Живорад Веселиновић.

На страни комуниста има више мртвих и рањених, али се услед магле и њихове надмоћности није могао установити тачан број њихових губитака. Међу рањеним комунистима налази се Бока Петровић, инжењер, и Станија Дугалић, учитељица.

Ова комунистичка група посекала је 10 телефонских стубова код села Живковца, среза качерског, на линији Белановица — Аранђеловац.“ (Зборник Т1, К21, Д84)

Не постоји директива за формирање бригаде. И док је Космајски одред настављао да дејствује у Шумадији, заједно са Шумадијским одредом, Окружни комитет Младеновац је 28. децембра 1943. године писао свом члану Душану Михаиловићу Јерку, који се тада кретао са Космајским одредом, између осталог, следеће:

„Ситуација је овде мало боља: СДС (жандарми) и полиција су отишли. Тако сада у округу, сем сталних, редовних снага, имамо још дражиноваца, који су у последње време прилично дигли главе. Осетили су да наших снага нема, па су се окуражнили; држе зборове, поново мобилишу и тероришу народ. — Као што видиш, ситуација је таква да одред не само да може него и *треба* да се чим пре врати, јер неких већих снага нема, а и дражиновце морамо чим пре разбијати; зато гледај да се што пре вратите.“ (Зборник ДПНОР Т1, К7, Д51).

Сматрајући да одреде треба груписати у бригаду, Павле, секретар Окружног комитета Крагујевац, писао је 31. децембра 1943. године Окружном комитету Младеновац како није згодно да Космајски одред (батаљон) оперише на свом терену, тј. подручју округа младеновачког, јер се:

„тамо раздваја у мање јединице-чеге, па се тиме више излаже уништавању — непријатељским нападима.“ (ИРП СРС д. бр. 5812).

О формирању Привремене бригаде, секретар ОК Крагујевац Павле 6. јануара 1944. године пише Окружном комитету Младеновац следеће:

„Они се (одреди Космајски и Шумадијски — напомена ДДБ) крећу тако ради јединствене команде и ради успешнијег извођења акција...“

Данас до неког стварног формирања бригаде није дошло, нити таква директива постоји... У једној дискусији са војним руководиоцима вашег и нашег батаљона, они сви једноставно заузимају мишљење да би због настале ситуације (велика концентрација четника и њихово кретање у великим групама) било много згодније да се оба батаљона крећу заједно у формацији једне бригаде на оба терена. А да се за ситније акције пормирају гројке при сваком срезу. Ситуација на нашем терену још мало па захтева такво кретање. Интересује ме шта ви мислите о свему томе. Какви су услови на вашем терену?“ (ИРП СРС д. б. 295).

*

(Кретање Привремене бригаде је, углавном, вршено по терену 1. шумадијског одреда, односно округа крагујевачког. Тако, на пример, од 22. децембра 1943. до 13. фебруара 1944. док је постојала, Привремена бригада је била на терену Космајског одреда два пута, односно свега око 10 дана, а на подручју 1. шумадијског одреда преко 40 дана — напомена ДДБ.)

Борба у Брезовцу. Из Живковца Космајски одред се пребацио у село Јеловик, затим у село Босуту, а одатле у село Вукосавце под Букуљом. На дан 29. децембра, када је одред (2. батаљон) био у селу Вукосавцима, у његов састав је дошла 3. чета, која се од одреда одвојила за време борбе у Великој Иванчи 7. децембра.

Увече се одред пребацио у суседно село Брезовац које се налази на јужним падинама планине Венчац. Штаб одреда (2. батаљона) је одлучио да сутрадан у овом селу изврши реорганизацију 3. чете.

Око 10 сати 30. децембра, јаке снаге жандарма, које су дошле из Аранђеловца, нападе су Привремену бригаду. Пар-

тизани су ириметили непријатеља на време и заузели распоред за борбу, која се водила на просторији између села Брезовца, Каменара и планине Венчац од 10 до скоро 14 сати по тмурном времену, кишици и измаглици. Упркос жестоком отпору, партизани нису успели да задрже вишеструко надмоћнијег непријатеља, па су се повукли.

У овој борби највећи терет је поднела 2. омладинска чета Космајског одреда, која је имала два рањена борца. Из 3. чете јуначки су погнули командир чете Обрад Михаиловић Јастреб и његов заменик Мирко, који је непријатеља тукао из пушкомитраљеза. Погинуо је и Мика, звани Цамбас, родом из Осипаонице курир Космајског одреда. Из 1. чете била је рањена партизанка Боса и борац звани Швићко.

Док се главнина бригаде повукла према Вукосаиима, и у току вечери стигла у село Гараше — Плећевића крај, 2. и 3. чета Космајског одреда су се повлачиле према Доњој Трешњевици, где су партизане напали четници Драже Михаиловића под командом Жике Павловића, али је њихов напад одбијен без губитака. Ови делови одреда су се спустили чак до села Јарменоваца, а затим су преко Горње Трешњевице и Јеловика стигле у село Гараше у Марковића крај, где су око поноћи успоставили везу са бригадом. Борци 3. чете су са собом носили рањену другарицу Босу и друга Швићка. Од око 60 партизана 2. и 3. чете, око 50 је стигло у Гараше и ухватило везу са бригадом, док су остали изгубили везу са својим јединицама. (Зборник ДПНОР Т1, К21, Д85).

У Гарашима одреди су преданили 31. децембра, а следећег дана су се пребацили у суседно село Крушевицу.

Борбе против четника и недићеваца у Крушевици. На дан 2. јануара 1944. Космајски одред је у Крушевици нападнут од једног батаљона четника. Борба је вођена од 11 до 15 сати, када су четници били принуђени да се повуку. Један четник је убијен а један рањен. Сељаци, мобилисани у четнике, бежали су чим би партизани јаче ударили, па су зато четници имали мале губитке. Увече, одреди су дошли у Калањевац, а следећег дана се пребацили у суседно село Трбушницу.

Четвртог јануара Прввремена бригада је поново у Крушевици напала и разбила четнике Драже Михаиловића. Заробљена су 3 четника и заплењена два коња, нешто оружја и спреме. После борбе бригада је запосела доминантну тачку — Крушевачки вис.

По подне, Космајски одред је у простору Крушевачког виси био нападнут од среског одреда Српске државне страже среза качерског из Белановице, јачине око 60 жандарма, и око 100 четника. Борба се водила до увече, када се непријатељ повукао. Њихови губици су непознати. По казивању сељака, имали су неколико мртвих и рањених. Космајски одред је имао само једног рањеног партизана из 3. чете, који је у току ноћи умро.

У току ноћи бригада се пребацила преко комуникације Лазаревац—Аранђеловац у Осредак, северни засеок села Даросаве, и разместила у Грујића куће. Секретар Окружног комитета Крагујевац, Павле, који је тада био у Даросави, обавестио је команданта бригаде о захтеву Окружног комитета Младеновац да бригада иде на терен округа младеновачког и саопштио му да изврши хитне припреме за покрет бригаде на подручје Космаја, ради краћег одмора и прибављања муниције.

Масовна хапшења сарадника **НОП** у Космају. Крајем децембра 1943. и почетком јануара 1944. године, у Космај је дошло из Београда око 250 жандарма са групом агената Специјалне полиције. Они су, по наређењу немачког команданта за Југоисток и под непосредним руководством немачке Обласне команде II у Београду, вршили бројна хапшења симпатизера и сарадника НОП-а у Космају.

Акцијом је руководио референт Специјалне полиције Влада Поповић Кора, који се са својом екипом сместио у Сопоту. О резултатима акције Поповић је 17. децембра 1943. послао извештај Одељењу Специјалне полиције у Београду, у коме је, између осталог, писао:

„Од времена почетка акције, како у срезу космајском тако и у осталим срезовима београдског (младеновачког) округа, успела је полиција да за време истраге открије следеће: Специјално у срезу космајском утврђено је, према подацима, да је комунистичка организација успела да скоро у свим селима формира поједине форуме политичке и увуче изван број сељака у активан партијски рад. Такође је установљено и у појединим селима откривено да од сељака има чак и чланова КПЈ, који као инструктори по селима раде на формирању сеоских организација.”

По завршеној акцији и обављеној истрази, исти референт је 2. јануара 1944. године начелнику Одељења Специјалне полиције у Београду послао извештај у коме на крају каже:

„Према напред изложеном, предвиђам да ће у најскоријем будућем времену да се врате јаке оружане групе партизана на овај терен. Зато би требало обратити пажњу на њега, пошто је надамак Београда. Потребно би било да се тамо пошаље јачи одред страже који би био добро наоружан, макар минобацачима ако не би могао да добије бар лаки топ, да би могао да се са успехом бори. Ту се увек задржавају две групе ударних бригада и Космајски батаљон, које имају до 600 бораца партизана, и да би се према томе требало управљати. (Д. Д- Бели, исто стр. 251, 252).

Бригада у округу младеновачком (београдском). После извршених припрема, Привремена бригада је из простора Даросаве, увече 5. јануара 1944, по снегу који је тек забелео, кренула према Космају и после неколико часова стигла у село Дрлупу у космајском срезу.

Око подне 6. јануара бригада је кренула за суседно село Дучину, у коме су се налазили четници — један батаљон из Опленачког корпуса и 2. батаљон 4. бригаде Космајског четничког корпуса, укупне јачине око 300 људн. На прилазима

Дучини, партизани су напали четнике којима је у помоћ при-
текло и одељење жандарма из Сопота, јачине око 40 људи, под
командом потпоручника Ернеста Креже. Партизани су после
једночасовне борбе разбили четнике и жандарме и избацили
их из Дучине. Убијен је један четник, а неколико њих је ра-
њено. Партизани нису имали губитака.

Пошто су у Дучини вечерали и мало предахнули, партизани
су пре поноћи извршили нов покрет. Преко Стојника и Баба,
Привремена бригада је нешто после поноћи у простору села
Ропчево прешла „интернационални пут“ и железничку пругу
Београд—Ниш и пред зору стигла у село Мали Пожаревац. У
овом, надалеко познатом партизанском селу, Привремена бри-
гада је остала цео дан, размештена по кућама појединих са-
радника у западном крају села. Ту су партизани добили нешто
муниције (око 3.000 метака) и један пушкомитралез. Партизани
нису у току дана излазили из кућа. Сарадници из села су вршили
обезбеђење и чували партизане, будно мотрећи да се неприја-
тељске снаге не приближе неопажено селу.

Са бригадом се тада налазио и секретар Окружног коми-
тета КПЈ за округ крагујевачки Душан Петровић Шане —
Павле и група политичких радника из Шумадије. Са бригадом
се тада враћао у Космај и члан Окружног комитета за округ
младеновачки Марко Никезић и инструктор ПК СКОЈ-а за Србију
Емилија Јакшић Цуца — Мара. У Малом Пожаревацу састали
су се секретари Окружних комитета за крагујевачки и младе-
новачки (београдски) округ и остали чланови ових руковод-
става. Они су размотрили општу ситуацију у Шумадији и Кос-
мају, активност бригаде и договорили се о даљњим дејствима ове
здружене формације и другим питањима.

„Бригада је“, према сећању Александра Виторовића Циге тада
члана Среског комитета КПЈ за срез младеновачки, „дошла у
Мали Пожаревац и овај крај најпре зато да овде добије нешто
муниције, јер су сталне борбе са четницима, од којих се није
увек могла запленити значајна количина, истрошиле и оно мало
резерви. У овом крају се још понешто могло наћи од стране
сарадника по селима, а понегде преко црноберзијанаца чак и
купити неки метак. Ми смо преко Влашке и неких другова
железничара купили једну торбу немачке муниције.

Друго, маневар са поља сталних борби требао је да омогући
мањи предах.

Треће, ово су све била добра села која су знала партизанима
пружити добру негу и заштиту, и никада нису жалила да пруже
партизанима и оно што се и не тражи.

Четврто, два окружна комитета је требало да размене мишљење
о даљем кретању бригаде и акцијама.

Окружни комитет Младеновац је од среских комитета тра-
жио да хитно сакупимо шта се може муниције. Ми смо тог дана,
цео Срески комитет КПЈ за срез младеновачки, Нада Врабич,
Павле Блажић и ја, дошли у Мали Пожаревац и предали бри-
гади пушкомитралез — збројовку и два ранца муниције — можда
је било и више од 3.000 метака, не знам.”

„У току читавог рата није било лана да неко од партизана није боравио у Малом Пожаревцу или Поповићу. То се нарочито односи на Мали Пожаревац, или „малу Москву“, како су га партизани звали.

Чини ми се да није било куће, сем неколико, која није скривала, хранила или облачила — не поједине партизана и политичке раднике — већ читаве чете бораца, одреде, бригаду...

Увек, кад нам је било најтеже, знали смо да ћемо у овим селима наћи потпору и спремност да остану са нама до краја. Ако је било коме била потребна веза са партизанима, или партијским руководиоцима, довољно је било само да дође у Поповић код Баце, или у Мали Пожаревац код Михаила или, на крају, било код ког сељака — убрзо би био повезан с ким треба." (Кика Д-М. н. д. стр. 58.)

У току следеће ноћи, бригада се пребацила преко пруге и дошла у село Дражањ. Ту се разместила у неколико кућа са намером да предани 8. јануара.

У току дана није примећено кретање непријатељских снага. Међутим, увече су сељаци обавестили штаб бригаде да су Немци стигли возом до Дражања, искрцавају се и крећу према селу. Командант бригаде консултовао је секретара ОКК и политичког комесара Космајског одреда о новонасталој ситуацији и уз њихову сагласност наредио да бригада одмах изађе из села до оближње шуме и брда Петроњака. Одмах је послат један вод из Шумадијског одреда у Петроњак ради обезбеђења и провере да ли са те стране има непријатеља, а за њим је кренула и бригада. Пре него што су Немци упали у село, бригада је већ била на Петроњаку, где је остала док се није ухватно мрак.

У току ноћи бригада је кренула према Космају, прешавши обе железничке пруге и интернационални пут, и, преко села Ропчево и Баба, у зору стигла у село Стојник, где је зановила и преданила сутрадан 9. јануара.

За време задржавања у Стојнику, из Космајског одреда је издвојена група бораца и од њих формирана специјална десетина. Она је добила задатак да се пребаци у Подунавље и донесе око 5—6.000 метака које су скупили сарадници НОП у Подунављу, а које бригада, због кратког задржавања у грочанском крају, није успела да узме. По обављеном задатку, десетина се после неколико дана вратила у Космај и дошла у село Стојник. Погрешно обавештена да је бригада отишла у село Баћевац и Посавину, десетина се упутила у том правцу. У Баћевцу су четници напали десетину која се одмах почела повлачити према Космају. Алармиране су све четничке снаге на правцу кретања десетине. У долини реке Бељанице, између села Бељине и Лисовића, десетину је опколила Опленачка четничка бригада која је била у Бељини. Сви борци десетине су се херојски тукли и, изузев једног, сви изгинули. Само је рањен и онесвесан партизан Светислав Радовановић-Миле био заробљен од четника, али је успео после неколико дана да побегне и врати се у одред.

„У рат и акцију увео ме Цига Виторовић из Шеггшина још 1941. Били смо скоро вршњаци. Кад је ичео устанак, ја сам имо шеснаест, а он петнаест година. Он је био „школац“, а ја сељак, али смо обојица били за исту ствар. У СКОЈ сам примљен августа 1942. г. Није ми било тешко да сарађујем са партизанима и да радим за покрет. Нико ме у томе није спутавао. Отац ми је био још бољн за борбу. Све смо радили заједно. Он мн је био највећи пример за све.

Кад су 1943. г. поапсилн наше очеве, да бн нас омладину нривели Специјалној полицији, ја навратим кућн и видим: мој Гара седи на врагу. Кад сам га угледо, ја побегнем.

— Врати се слободно, чнка Гара је дошо сам — вичу за мном комшије. — Нема полиције.

Ја се вратим, а онда заједно одемо у партизанае. Он је био у бригади, а ја у одреду. Тешко је рањен 1944. г. Убно се у Крушевици, код Даросаве. Такав је био мој Гара.

— Био сам помоћник митраљесца у Космајском одреду. Митраљезац је био Божа, радник из Београда, касније комесар одреда. Децембра 1944, на Св. Николу, сместили смо се у селу Пркосави, између Аранђеловца и Лазаревца. Цело село слави, па и ми рачунамо да се почасгимо. Изјутра, магла ко тесто, ништа се не види. Чује се само нека гужва и шмрка коња. Наилазе четници. У заседи Божа и ја. Божа ошину из аутомата отпрлике, јер се не види одакле долазе. Настаде лом и паника међу њима. Али, почеше н они да нуцају. Један метак погоди Божу у руку, а ја зграбим митраљез. И тако постадо' митраљезац.

После одласка Прве шумадијске бригаде за Пријепоље, четници су били притисли свим снагама да очисте Космај од партизана. Али, ми смо се удружили са Шумадијским одредом у Привремену бригаду... Водили смо борбе из дана у дан. Али, понестаде нам муниције...

Једног дана зову ме у штаб.

— Тражи те Срба, командант одреда, да се одма' јавиш.

Ја одем, а тамо се пофронтили њих девет бораца: Живадин Радојевић, Тиса из Осипаонице, Пера Личанин, Милан Динић, Живорад Бирић, Миле, ћак из Београда, Стојимир из Луљевца и још двојица, не сећам се како су се звали. Све омладинци.

Кад сам стиго, Срба ми каже:

— Миле, ти знаш терен око Малог Пожаревца. Треба да иде вас десеторица н да по сваку цену прикупите муницију за бригаду. Без муниције се не враћајте!

Кренемо одмах у Дражањ, па у М. Пожаревац. Друговац, Суводол...

У Бадљевици се десетини прикључе Лука Лукић из Кусадка, Мића, звани „Кипош“, из Друговца, Мића из Селевца и Мика, звани „Чабран“, из Селевца. Они су као рањени и болесни борци одреда ту били на лечењу, па су прездравили и сада су се враћали у одред.

Ту су у Бадљевици остали командир десетине Живадин Радојевић, Тиса из Осипаонице, Коле из Суводола и партизан из Белог Потока.

Командира десетине Живадина заменио је Лука Лукић, који је у одреду био командир вода.

Прикупнмо доста муниције и поћемо натраг, али на путу залутамо. Не можемо да се оријентишемо. Снег велики, ми скоро боси, прозевбли, једва се нробијамо... Уз пут чујемо да је наша бригада отишла у Баћевац. Упутимо се тамо. После тешких ноћн пешачења стигнемо до једне куће по вези и полежемо да

се одморимо. Нисмо се ни распремили. Наједном пуче пушка и ми чусмо команду:

— Опкољавај кућу!

Припуцамо, јер смо ималн доста муниције. Поред много мстака н око сто бомби. Пет наших бораца попело се на таван, а пет је доле. Ликвидирамо њиховог митраљесца и изађемо из куће. Онда кренемо према Бождаревцу, кад отуд иде стрел>ачки строј. Вукући се на лактовима дођемо до друма. Ту разбијемо четнике и сићемо на реку Бељаницу. Селаци, који су се враћали са пијаце, кажу нам: „Ево војске, иде за вама ...“

Морали смо да примимо борбу н то на најгорем терену. Равница покривена снегом. Све ће нас покосити. Брзо сићемо у реку, кундацима разбијемо лед, уђемо у воду и одатле огворимо ватру. Држали смо се тако пола дана, а онда нас нападоше жандарми с лећа. Наједном, падоше нам пет другова. Остаде нас још пет. Изађемо из воде н кренемо на обалу. Падоше нам још тројица. Сада смо на нишану само ја и Лука Лукић из Кусадка. Вратимо се натраг и у том моменту паде мн на главу једна греда и ја се стрпоштам у воду... Кад је Лука погинуо, не знам. Не знам ни како су мене извукли из воде. Освестио сам се кад ме је у Бел>ини, У некој соби, ударио један брадати четник н дрекнуо: „Устани“. Нисам могао да макнем. Лежао сам на поду, крв ми се слила у кошуљу. Глава ми пада...

Пребацили су ме у Велику Иванчу и ту оставили. Саслушавају ме и један четник ме пита олакле сам. Кад сам му реко, а он ће мени: „Ти си Гарин.“ И удари мн шамар.

— Јеси ли видео Кику? — пита ме даље.

— Чуо сам за њу, али је нисам видео.

Везалн су ме и отерали за Кораћнцу. У једној кући поставише ме у ћошак. Био сам окренут зиду. Мало се осврнем и угледам Рају Дабића. Он ми даје знак да ћутим. У том ућоше двојица четника и један од њих викну: „Раја Дабић.“ Одведоше га и дуго их нема да се врате. А онда унесоше Рају, на ћебету. Поломили га од батина. Видим само како гомила људског меса гмиже...

Онда докопаше мене.

— Јеси ли скојевац? Ко је још у селу? Шта имате од оружја скривено?

— Нисам скојевац и не знам шта је то. Партизани су ме повели да им покажем пут и тако сам се задесио у борбу.

Свукоше ми панталоне и положише ме на једну клупу на којој је била полулопта од дрвета. Везаше ми ноге и главу каншем, а руке оставише под клупу. И онда, удри... Ударише ми 96 батина. Како ударају, тако праве рецке, а после ме терају да бројим. Пре тога ме полише кофом воде да се освестим.

Таман су ме опет везалн да бију, кад неко бану на врата. Мени се учини познат. То је био Милисав Петровић из Дубоне. Доно им неко писмо.

— Познајеш ли овога? — питају Милисава.

— Познајем — каже он.

— Како кад он тврди да никог не познаје. — И удари ме тај четник чизмом. Он прочита оно што је примио, па каже: „Е, нисам батлија да тс ја закољем ...“.

У том свира труба. Бачаревни држи говор: „Ухваћена су двојица комуниста.“ Раја Дабић се осуђује на клање, а Светислав Радовановић иде на даљу истрагу.“

— Марковићу, на извршење! — Рају држе. Не може да стоји. Онда почеше да га вуку. Један га ухвати за косу и удари ножем у врат. Он рикну. Ужасно! Онда му седе на груди и запали цигару: „Извршио сам наређење“.

Неки мобилисани четници не могу да гледају. Неки падоше у несвест. Они батинама, удри по њима ...

Мене поведоше даље у Рајковац. Малтретирају ме и интају неке вултарности. Онда ме опет туку. У том дође наш учитељ из Дубоне, Радисав Милановић, а њихов командир, и они престадоше да ме бију. Водили су ме неколико дана по селима, и кад смо дошли у Велику Крсну, видим ту наше људе, мобилисани. Драгиша Глишић и други. Спремају се да бегају... И те ноћи заиста побеже доста њих — из Влашке, Дубоне, Шепшина... Ујутру, кад сам усто — њих нема. Понеко само осто. Стоје пушке. У соби лом ... Побего и Драгиша...

Наједном, упаде Радисав, учитељ, и викну: „Сви у штаб багаљона!“ И онда приђе мени и каже: „Ти ћеш да будеш наш легалац.“

Видим ја, нема друге, него да идем са њима, па да им после подвалим ако могу, иначе оде глава.

У штабу ме гледа њихов командант, па нита: „Што ти не поздрављаш?“ А мени руке везане.

— Одрешите га — каже он. Ја са оним укрућеним рукама станем мирно и поздравим „као мечка“, па додам:

— Господине поручнике, ја ћу да се борим за чича Дражу и краља Петра, нећу да бежим.

— Такав нам и треба — вели он.

И онда кренем са њима. Више ме не везују, али сам под присмотром. Носим рафале за митраљез.

Међу четницима је био неки Паун, који се разликовао од осталих. Ваљда мобилисан. Културнији човек. Он ме увек штигио. А ја сам га бријо, јер сам то научно од оца. Даво ми је ионекад и цигаре.

Једно вече кренемо у колони. Паун испред мене. Не знам куд идемо. Кад смо дошли до Дубоне, ја видим где смо. Наједном, чуше се пушке. „Одстојање, одстојање...“, командују они, а ја једва дочекам. Кад смо пролазили поред пута за Маковицу, умакнем у шуму. Напуним пушку и сићем доле. Они на вису. Чујем да командују: „Стани чело...“ Ја окинем чегири метка, па у шуму дубље. Пребацам се у Дубону. Наћем везу: Цигу, Наду и друге.

Са четницима сам ишо двајес' дана. Од 25. јануара до 15. фебруара. И за дивно чудо, и тада, и цело време рата, нисам ни мислио да могу у борби да погинем. Био сам млад... Кад смо неколико дана слободни, ми не можемо да чекамо... Стално би у акцију..." (Ово казивање Светислава Радовановића, званог Миле Гарин, родом из Дубоне код Младеновца, објављено је у књизи Кике Дамјановић-Марковић „Ја и моји ратни другови“, стр. 295—300)

У ноћи између 9. и 10. јануара 1944, Привремена бригада се из Стојника пребацила у суседно село Губеревац. Сутрадан, пре подне према Губеревцу су се приближавали четници из Посавине и недићевци (жандарми) из Сопота.

Све те њихове активности биле су у склопу тактике исцрпљивања партизана коју су удружене непријатељске снаге, а нарочито четници Драже Михаиловића, о чему се говори и у наредби команданта Космајске групе бригада од 17. јануара, која гласи:

Од како је пао снег, покрети, а нарочито дуги, исувише су тешки а поготово ако нема добре обуће и одела.

Како комунисти са оделом и обућом стоје врло хрљаво, треба их натерати да морају што дуже бити на снегу напољу, како би им и онако већ слаб морал још више опао.

Да се ово постигне, потребно је не дати им никако и нигде да се смире и забранити им улазак и бављење у село и с тога

н а р е ћ у ј е м

1. Да сви команданти и старешине приликом уласка у село предузму претресе кућа и у селу увек пронесу глас да врше претрес целог села.

Да би ово било што ефикасније, треба ове претресе вршити некад и ноћу, а нарочито пред зору када комунисти обично улазе у села, а исто тако понекад и рано увече, тако да не могу знати када ће које село бити претресапо.

2. Да се по селима изаберу људи који су сигурно наши који ће свако вече пустити глас у село да ће четници ноћу доћи у село, али да би ово користило треба понекад заиста и ноћу доћи у село. Ово ће збунити комунисте и никада неће знати да ли ће село бити слободно од четника, и неће смети да залазе у села.

3. Ово извршавати по сваку цену јер не смемо дозволити да комунисти преживе ову зиму а опет на пролеће да нам праве сметње." (Архив ВИИ ЈНА р. бр. 4/7 К27).

Обавештен о нанласку непријатељских снага, цео Космајски одред је изашао из кућа и заузео положај у центру села. Међутим, ни четници ни жандарми нису смели да уђу у село и нападну партизане.

Због оваквог држања четника, командант 4. космајске бригаде је штабовима батаљона доставио акт следеће садржине:

„Штаб космајске групе бригада корпуса Горске гарде Њ. В. — краља Петра II, службено од 7. фебруара 1944, доставио је следеће:

„Поједини команданти батаљона да убудуће не примају сељачке извештаје као потпуно тачне него и сами на основу сељачких извештаја да прво предузму извињања па тек после да донесу решење да се повуку. Наредите к-тима батаљона да убудуће ниједан не избегава борбу са комунистима, већ да нсту приме и брзо извештавају суседе.

Никако се не сме десити да к-ти батаљона буду извештени од сељака да комунисти иду и да после овога извештаја донесу одлуку и беже из села, већ морају да их пресретну или прате и суседе хитно известе, и стално их узнемиравају док им не дођу у помоћ суседи, а после да их заједнички нападну.

Како комунисти сада немају већу групу од 150, и то са врло мало муниције и борбу избегавају, то их наше и мање јединице могу слободно нападати са успехом, само је потребно да старешине буду одлучне и храбре." (Архив ВИИ ЈНА р. бр. 19/4 К104).

Како су четничке јединице у Космају претежно сачињавали мобилисани сељаци који нису желели ни хтели да се боре против партизана, овакве и сличне наредбе биле су без дејства међу ширим четничким редовима. Уз све мере притисака, насиља и нечуваог терора, четнички команданти су покушавали да организују пропагандни рад и политички делују. Најчешће су то чинили држећи претеће говоре на силу окупље-

ним сељацима. Али и сами су увиђали да не нанлазе на жељени пријем код народа. Командант групе опленачких бригада, које су повремено долазиле у помоћ четничким јединицама у Космају, због тога је 19. јануара 1944. штабу Опленачке бригаде, која је била у Космају, послао акт у коме се, између осталог, каже:

„4. Да команданти не тумаче народу иреко зоорова идејно-политички програм Равногорског покрета, пошто се, излажући га, често пута платкају и наилазе на нему критику паметних слушалаца, чиме само шкоде нашем покрету.

5. У вези претходног, тј. када се укаже потреба за сазивањем народног збора у циљу пропаганде, неизоставно о датуму и месту збора известити потписатог на три дана раније како би наредио шефу пропаганде да он одреди лице које ће на збору говорити или ће се пак појавити сам лично." (Архив VII ЈНА р. бр. 11/4 К104).

Повратак у Шумадију. У току ноћи бригада се из Губеревца пребацила у Миросалце, срез колубарски. Једну мању групу четника напала је и растерала 1. чета Космајског одреда (2. батаљона). Због оскудице у муницији партизани нису хтели да дуже јуре четнике нити да прихватају сваку борбу.

Већ следећег дана, 12. јануара, одред је кренуо за село Пркосаву. У овом селу се налазио један батаљон четника Драже Михаиловића. Космајски батаљон је ишао на челу бригадне колоне. Сазнавши да су у Пркосави чегници, штаб Космајског одреда развио је све чете за борбу и у стрељачком строју кренуо на њих. Четници се нису повукли, већ су прихватили борбу, али су после једног часа били разбијени и избачени из села. Убијена су 2 четника и задобијен је мањи плен. Одред није имао губитака. (Према непријатељским документима ова борба је била 13. јануара 1944 — види Зборник XI, К21, Д87.)

Реорганизација и стање у одреду. Из Пркосаве преко Рудоваца, Космајски одред се пребацио у простор села Прогореоца. Ту је 14. јануара извршена реорганизација одреда. Из постојеће три чете издвојено је људство и формирана је 4. ударна чета. У новоформираној чети постављена је нова команда, а у командама осталих чета извршене су промене.

Пошто је Иван Стефановић Срба прездравио и вратио се у одред, извршене су измене у штабу: средином јануара, тј. приликом ове реорганизације, штаб Космајског одреда био је у следећем саставу: командант одреда Иван Стефановић Срба, заменик команданта одреда и командант батаљона Милан Живковић Ујак, политички комесар Љубомир Ивковић Шуца и заменик политичког комесара и партијски руководилац одреда Драгутин Павличић Душко.

„Дуго је постојао и штаб одреда и штаб батаљона, иако у одреду није било више батаљона. Ово зато што се очекивало формирање новог 1. батаљона. Време је тада било тешко, али је одређеност народа за борбу и велики број илегалца „Јаругаша" по селима указивало на реалну могућност за прилив нових бораца. То што

их ми нисмо звали да одмах ступе у партизане, више је било са наше стране, од стране руководства на терену, чекање повољног момента, развлачење да се прогура зима и дође пролеће повољније за покрете и маневре." (Наведено према казивању Александра Виторовића Циге, тада члана Среског комитета за срез младеновачки, аутору ових редова)

И поред свакодневних борби и маршева морално стање у Космајском одреду било је добро, мада је било неколико случајева дезертирања. Када је одред био у Сгојнику, дезертирала су два, а када је био у Губеревцу, четири партизана. Међу њима је био и један члан КПЈ. Међутим, то су били усамљени случајеви, јер су маршеве, чесге борбе, напоре и тешкоће, слабу одећу и обућу, лошу исхрану и недостагак муниције партизани јуначки подносили.

За добро морално стање, чврсту дисциплину и високу политичку свест бораца најзаслужнији су били комунисти и скојевци који су и у том погледу служили пре свега личним примером.

Крајем децембра и средином јануара у Космајском одреду је било 25 чланова КПЈ, око 20 кандидата и око 20 чланова СКОЈ-а. Партијске јединице постојале су при штабу одреда и по четатама, а скојевске организације по четатама. Руководилац скојевске организације у одреду био је Добросав Михаиловић Дола, ћак из Лисовића.

Чланови КПЈ и кандидати у одреду били су: — у штабу: Иван Стефановић Срба, командант одреда, Љубомир Ивковић Шуца, политички комесар одреда, Милан Живковић Ујак, заменик команданта одреда и командант 2. батаљона, Драгутин Павличић Душко, интелектуалац, заменик политичког комесара одреда; — у 1. чети: Данило Зеленовић, политички комесар, Гроздана, Душан Панић Јово, кандидат КПЈ Милан Аксентијевић Каверна, кандидат КПЈ Војислав Кузмановић Чубрнло, кандидат КПЈ Драгољуб Симић Мићко, заменик политичког комесара чете, Душан Поповић Вуја Азањац, Благоје Станковић Турски; — у 2. чети: Војислав Вучковић, политички комесар чете, Драгомир Гаврић Кицош, заменик политичког комесара чете, Светислав Костић Брка, командир чете, Обрадовић Бојана, Драгослав Милићевић Драга кандидат КПЈ, Милорад Мнлић Марко, кандидаг КПЈ, Душан Панић Јова, кандндат КПЈ, — у 3. чети омладинској: Родољуб Андрић Рода, политички комесар чете и вршилац дужности секретара партијске организације, Стева Стојић Божа, заменик политичког комесара, Добросав Михаиловић Дола, Аца Ристић, кандидат КПЈ, Таске, кандидат КПЈ, Дика Новаковић, кандидаг КПЈ, Никола Јешић, командир чете, Чубрило; — у 4. чети: Живадин Радојевић, иолнтички комесар чете, Драга Стефановић Петријевац, комапдир чете кандидаг КПЈ, Богдан Опачић, заменик командира чете.

На дан 14. јануара 1944, када је Космајски одред био у селу Прогореоци, реорганизован је и попуњен партијски биро одреда, који је после тога био у саставу: секретар бироа Душко Павличић Крцун, заменик политичког комесара одреда, а чланови: Љу-

бомир Ивковић Шуца, иолитички комесар одреда, Драгољуб Симић Мићко, партијски руководиоцац 1. чете, Драгомир Гаврић Кицош, партијски руководиоцац 2. чете Родољуб Рода Андрић, политички комесар 3. чете, који је тада замењивао болесног партијског руководиоца чете Стеву Стојића Божу и Добросав Дола Михаиловић, ћак, секретар СКОЈ-а у одреду.

Реорганизовање и попуњавање партијског бироа одреда извршио је секретар Окружног комитета Крагујевац. Он је сутрадан одржао заједнички састанак са партијским бироима Космајског и 1. шумадијског одреда и дао им упутства за организовање партијског рада у одредима и политичког рада са напоном по селима куда одреди буду пролазили.

Нешто касније, крајем јануара, у Космајском одреду је реорганизовано и одредско руководство СКОЈ-а чији је секретар и даље био Добросав Михаиловић Дола, а чланови Живорад, Посавац и Јанко. У омладинској чети је тада било осам, а у друге две чете по пет чланова СКОЈ-а.

Сваког дана, ако су прилике дозвољавале, организовани су политички састанци по десетинама, на којима су партизани обавештавани о циљевима народноослободилачке борбе и одлукама II заседања АВНОЈ-а; говорено је о партизанима као народној, ослободилачкој и револуционарној војсци, раскринкавани су четници и равнаторски покрет Драже Михаиловића и избегличка влада у Лондону, упознавано људство са стањем партизанске борбе у Југославији и на савезничким фронтима, читани су леци, прораћивани чланци из „Гласа“, Стаљинови говори, Стаљинове наредбе, Проглас ПКС итд.

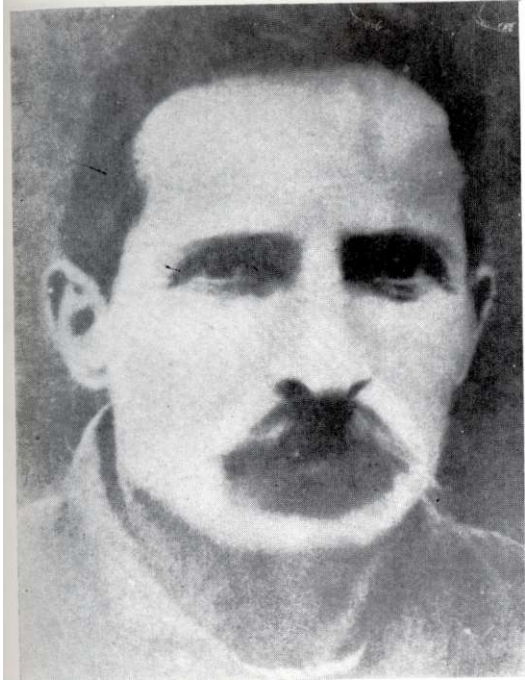
У одреду, односно по четама, по секторима је организован политички рад са партизанима и народом, културно-просветни рад (одредски хор, дилетантска група), течај за неписмене, војни рад, рад по омладини. Одредски агитпроп је имао задатак да овај рад организује и спешује. Био је формиран и одбор за издавање одредског листа.

О добром општем стању у одреду сведочи и извештај 2. омладинеке чете о раду чете од 15. до 29. децембра, у коме, између осталог, пише:

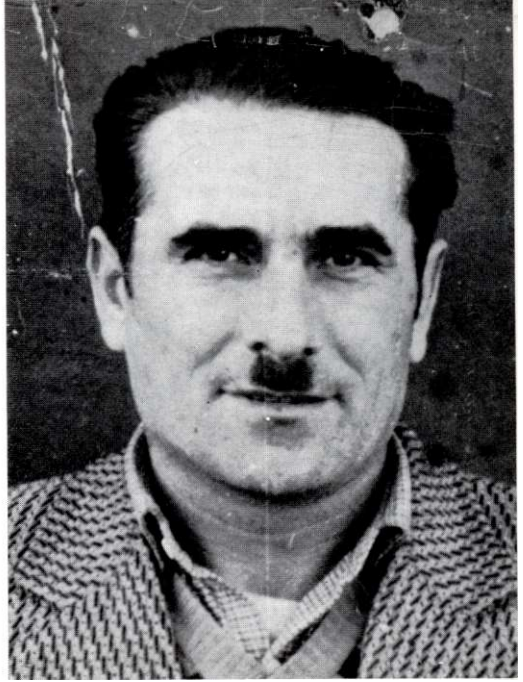
„Партијска једшца одржала је 17. децембра у Трбушници теоретски састанак, 24. у Даросави радни састанак. 25. у Гарашима прочитан је реферат о Партији и кратак преглед историје КПЈ“.

Седамнаестог децембра у Трбушници је одржана политичка конференција чете, 23. у Пркосави је говорено па четној конференцији о значају формирања Привремене бригаде, 28. у Босути је одржана четна конференција са темом: „ОДНОС ПАРТИЗАНА ПРЕМА КРАЉУ И РЕЛИГИЈИ“, после чега је уследила жива дискусија, 29. у Вукосавцима је одржана четна политичка конференција са темама: „О ДРЖАЊУ ПАРТИЗАНА У НАРОДУ“ и „О ХИГИЈЕНИ“.

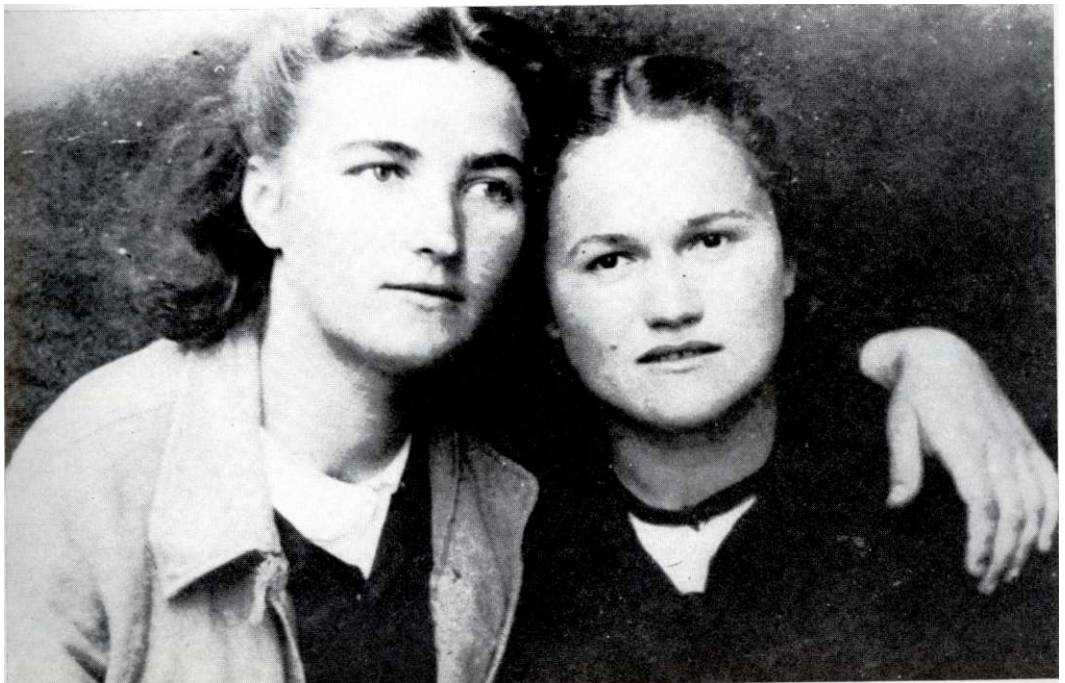
Политички рад у народу није био успешан као у чети, али је одржано више разних скупова на којима се говорило о политичкој ситуацији код нас и у свету.

Мишаиловић Љубомир-Космајац из
Велике Крсне, борац Космајског одреда

Срећко-Среја Ранковић из Мале Иванче,
борац Космајског одреда

Партизанке Космајског одреда: Даница Обрадовић, омладинка из Граница (десно) и
Зора Стевановић-Ивановић, омладинка из Сенаје (лево)

НАРОДНЕ ОДРУГА МЛАДШИХ ВОЈАКА И КО

Када је пре две и по године моћи Совјетски Савез био мучки нападн од мрских фашиста, када су, на позив Комунистичке Партије Југославије, за- прашале широм наше земље осветничке пушке, наша срца била су пуна. Знали смо да је почео пут бој за наше ослобођење и веровали смо у победу на- шу. Веровали смо у моћ Совјетског Савеза, у наше савезнике, у слободарске народе наше земље.

Од првих срушених мостова и прекинутих пута, разоружаних жандармери- ских станица и убијених фашиста, наши најбољи синови били су у редовних партизана, у редовима бораца, с пушком у руци борећи се против окупатора, против поганих фашиста.

Најбољи међу најбољима дали су своје животе у тој борби. Пао је Раде Јовановић, пао Сретен Ломић, своје животе заложили су милосав Влајић, Бого- сав Филиповић, Драгиша Чулејић, многи и многи. То су биле наше жртве које смо дали у тешкој, херојској борби, коју народи наше земље воде већ тридесет месеци.

КОСМАЉИ, ПОСАВИЊЕ, ГРОЧАНИ, ПОДУНАВЉА И ЈАСЕНИЧАНИ

Та борба крунисана је успехом. Од малих, ситних одреда створена је на- нас моћна и снажна Народно-ослободилачка војска, која под руководством врховног штаба, на челу са маршалом, другом Титом постиже успех за успе- хом. Десет окупаторско-усташко-четничких објазива оломило је се о несамо- миву снагу наше народне војске. Ослобађају се читави крајеви, уништавају гарнизони, освајају градови. Свакога дана нови крајеви наше земље олаво своје ослобођење од мрских фашиста. Дочекују људи и жене, са љубавом и ос- мејком, са цвећем и даровима своје ослободилце, своју народну партизанску војску. Кроз боре урезане патњом и болом, пробија понос и дива намичене браће наше кад дочекују своје ослободилце.

КОСМАЉИ, ПОСАВИЊЕ, ГРОЧАНИ, ПОДУНАВЉА И ЈАСЕНИЧАНИ

У заједничкој борби нашли су се сви народи наше земље. И Срби, и Хр- вати и Словенци, Црногорци и македонци, сви су се нашли у братском зајед- ном заједњу. Из дана у дан, то јединство постајало је све чвршће. Четни- ко-усташка и Недићева сардња, њихово верно служење окупатору довело је до њиховог потпуног разобличавања. Никаквим лажима није се могло разбити то јединство. Ни причама о Великој Србији, ни лажима о Независној Хрват- ској, ни четничким камама, ни усташким масовним убиствима.

Од формирања Антифашистичког Већа Народног Ослобођења, који је био видан израз тог борбеног јединства, наши народи ишли су путем још већег братства, још чвршћег јединства. Ставити све у борбу против окупатора, борити се са свим издајницима и разбијачима народног јединства, како Не- дића и Наведића, тако и Драже Михаиловића - то су биле пароле око којих су се војвали борбени редови наших народа.

И састанак Антифашистичког Већа Народног Ослобођења Југославије, формиране Привременог Савета на челу са др. Иваном Рибаром, образовање Националног Комитета, који је плод 2-годишње борбе и у коме су окупљени сви прави народни претставници свих народа Југославије - руководиоци народне борбе, значе крај свим протународним интригама и лажима. Не може се брљаријама о крају маскирати издаја према народу! Не може се нико за- клонити и скупом окупатора и плаштом народног бораца!

КОСМАЉИ, ПОСАВИЊЕ, ГРОЧАНИ, ПОДУНАВЉА И ЈАСЕНИЧАНИ

На II састанку Антифашистичког Већа Народног Ослобођења Југославије, доношењем устава, ударени су темељи нове, демократске, народне и реператив- не Југославије.

Боримо се и борићемо се за ослобођење од окупатора. Боримо се и бори- ћемо се за праву слободу, у којој ће сутра, сви народи наше земље, живети као равноправни чланови братске заједнице народа. Нећемо дозволити да ослобођењу поново разне реакционарне клике заседну на грбачу народа.

Већ две и по године не испушташ ти из својих руку осветничко оружје борећи се часно заједно са својим народом за ослобођење од мрског окупа- тора, за боју и срећнију будућност. Покривени си твојим думкама и заштитени твојом врлом, младом крвљу думовити проплачи и равна кола титаног намет крајо. Живе у многим несима у народу дела твојих хероја: живих и палих, знаћих и незнаћих. Никада те ништа није спретило у твоје победоносне го- реку на слободу: ни Недићеве тамнице на Сопоту, Рами, Младеновцу и Грошцу, ни Ђотићев "васпитни" логор у Смедеревској Паланци, а пусти разорених огњишта, јауци очев, мајки и сестара, поцелоносни усклици другова на стре- лишту у Сабинцима, издајни су те само још јачом крвљу према непријатељи- ма, разбухтани и уништљиви боју у победу. Смедља си се свим омалацима окупатора и његових слугу: Недића, Ђотића, Пећенца, Драже Михаиловића, па те уврчку у своје крваво коло и тако поделио своју одговорност пред народом заједно са тобом.

Данас, после неколико провалих покушаја мобилизације, Недић, тај стаји слуга и плаћеник окупатора, опет покушава да са твојом младшћу, твојом сна- гом, ишћуи захтева које му поставља његов господар - окупатор. Он поново објављује присилну мобилизацију шест годинта: 1943-1944.

О М Л А Д И Н О !

Сваког дана топови се Кошља објављују ослобођења постепених градова Совјетске земље од фашистичке Немачке. Шведска крвљу ослобађа градове Нор- ске и Астоније, приближава се границама Кумулије, Јајерске. Над Немачком савезнички просипају сваког дана крваве тона бомби, и наша Народно-ослободи- лачка војска ослобађа све већи део наше земље. Окупатор се осета невоља, он је у пачитном страху јер види да нема начина на који би одуставио при- ближаване своје пропасти. Гине његово деморалисано вођство. Потребно му је ново за свету храну топовима на Источном фронту, за фабрика оружја у Немач- кој које се сваки дан руде, за спречавање четирица наше Народно-ослободи- лачке војске у још неслободне делове земље, а нарочито у Србију. Он зах- тева то ауденс од својих слугу, од Недића, Ђотића и др., а они излазе у не- говој пропасти своју пропаст, прозвничав се журе, не обрадући стратга, да му испуне жеље. Зато Недић, Ђа са својим толцима претњама проглашава присил- ну мобилизацију шест најбољих подица, мислећи да ће тиме ослонити отпор омладине, напаст је у сигурни смрт, у најстрашнији злочин - брљаријачки рат.

ОБЛАСТИ КОСМАЉА И ПОСАВИЊЕ, ПОДУНАВЉА И ЈАСЕНИЧАНИ

ОБЛАСТИ МЛАДШИХ ВОЈАКА И КОСМАЉА И ГРОЧАНИ

Данас, када стојим још пред једним припремам на путу брже ослобођења, не смеј бити колебљивост, јер колебљивост је у овим тренутцима изајје према борби тог народа, злочин према себи самима. Отпор се не даје одлазком на рад у фабрика, фашистичке ручице и на путе. Јер знај, омладино, да свака не- тат, свака ствар која се ради за окупатора продужује твоје ропство и чини изајјацима, унишћом и непријатељом наше Совјетског брата, наших савезника, наших народа.

Нека твој одговор на Недићеву мобилизацију буде и свога пута одлазак тамо где ти је место - у редове храбрих бораца наше Народно-ослободилач- ке војске и Партизанских одреда, да сиело заједно са њима победим у последње бојеве - ка победи!

КОСМАЉИ, ПОСАВИЊЕ, ГРОЧАНИ, ПОДУНАВЉА И ЈАСЕНИЧАНИ

МЛАДШИ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКА ВОЈСКА И ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ

КОСМАЉИ И ГРОЧАНИ КОМАНДИНТ - МЛАДШИ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКА ВОЈСКА И ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ

КОСМАЉИ И ГРОЧАНИ ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕДИ

КОСМАЉИ И ГРОЧАНИ КОМАНДИНТ ОБЛАСТИ КОСМАЉА И ГРОЧАНИ

О М Л А Д И Н О ! - О С Л О Б О Д И Т Е !

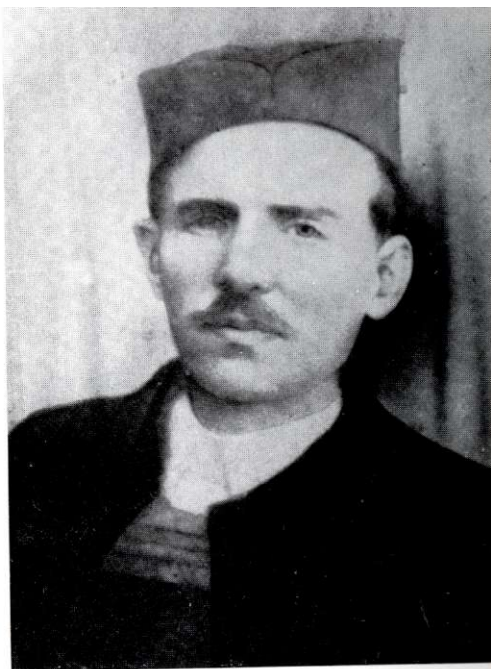

Миленија Ивановић из Баћевца са ћерком Миленом и сином Александром; у лето 1943. године сви заједно су отишли у Космајски одред

Радомир Николић-Милош борац
Космајског одреда, носилац Партизанске
споменице

Чедомир Ђоинчевић из Вранића, борац
Космајског одреда

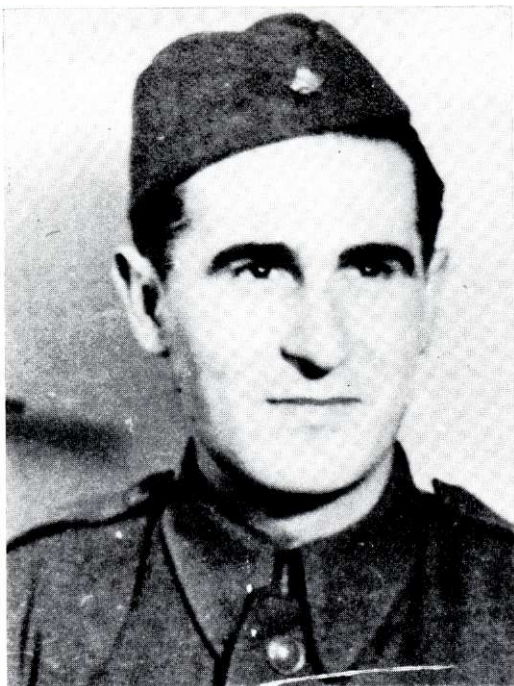
Живођа Ивановић-Џебак, борац
Космајског одреда

Космајске партизанке: Милена Ивановић
из Баћевца, Посавина (десно) и Бојана
Обрадовић из Граница, Младеновац

Живојин Штепановић-Ива из Кусадка,
борац Космајског одреда

Родољуб Андрић-Рода, борац
Космајског одреда

Мирко Пандуровић-Лаза, политички
комесар Космајског одреда, носилац

Михајло Гавриловић-Миша, командант
Космајског одреда, носилац Партизанске

Саса Живановић, земљорадник из Лучине, носилац Карађорђевог звезде, солунски ратник, сарадник НОП-а

Драгомир Гаврић-Кицош из Губереваца, борац Космајског одреда

Александар Радојковић-Аца из Луњеваца, борац Космајског одреда

Илона Харнуш-Јелена из Сенте, Бачка, борац Космајског одреда

Луне из Шепшина, командир позадинске чете

Слободан Тодоровић из Вранића,
борац Космајског одреда

Кивомир Илић-Жода из Дубоне,
орац Космајског одреда

Драгољуб Симић из Ковачевца,
борац Космајског одреда

Бранислав Игњатовић из Луњевца,
борац Космајског одреда

Милорад Станковић из Луњевца,
борац Космајског одреда

Милосав Илић из Луњевца, борац
Космајског одреда

Бранислав и Светислав Радојковић из
Дуњевца, борци Космајског одреда

Милутин Симић-Мута из Ковачевца,
борац Космајског одреда

Љубисав Обрадовић-Жућа из Граница,
борац Космајског одреда

Живадинка Марјановић из Шепшина,
борац Космајског одреда

Милан Бајчић из Селевца, борац
Космајског одреда

Живан Тађић из Селевца, борац
Космајског одреда

Лепосава Маринковић из Стојника,
сарадник НОП-а, заклана од четника
Драже Мнхаиловића

Ратко Јефтић из Лисовића, члан ЦК КПЈ
за срез космајски, зверски убијен од
четника Драже Михаиловића

Латинка Марјановић, борац Космајског
одреда

Група четничких официра
Араже Михаиловића: они су
клали, убијали и батинали

Група четничких
руководилаца; њихов пут
обележен је многим
злочинима

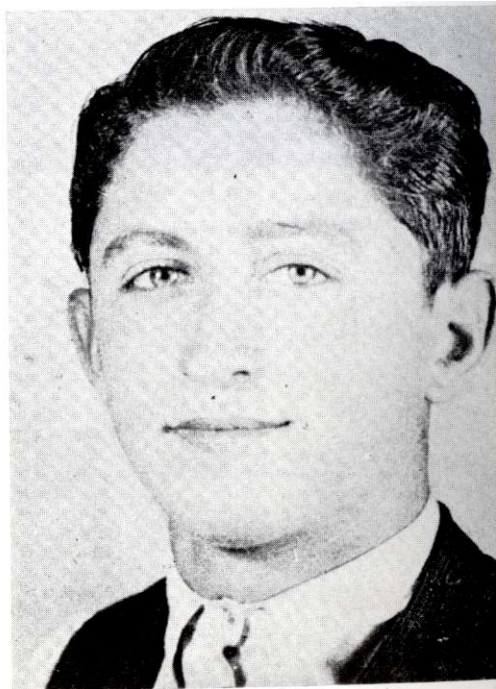
Лепосава-Лепа Павловић, омладинка из Дубоне, сарадник НОП-а, заклана од четника Драже Михаиловића

Радмила Јанковић, омладинка из Влашко, сарадник НОП-а, заклана од четника Драже Михаиловића

Јелица Обрадовић из Граница, ухваћена од четника Драже Михаиловића и после зверског мучења заклана

Миладин Лазаревић, студент из Сибнице, убијен од четника Драже Михаиловића

На спомен плочи ове куће у Ауњевцу пише:

У овој колиби чика Милана Брковића у току НОР-а одржаване су везе и састанци политичких радника Космајског одреда. Она је била уточиште многих бораца револуције.

Савез бораца Општине Смедерево"

Долина реке Бељанице, где је јуначки изгинула десетина Космајског одреда јануара 1944. у сукобу са четницима Драже Михаиловића

Јулијана Радошевић, рођена 1930. у
Мршевцима, Скопље, сарадник НОП-а,
заклана од четника Драже Михајловића

Божица Савић из Оснпаонице, сарадник
НОП-а, заклана од четника Драже
Михајловића

Светислав Радовановић-Миле Гарин из
Дубоне, једини преживели борац
партизанске десетине изгинуле 1944. у Бељани

Културно-просветни рад: 16. децембра у Брајковцу одржана је културно-просветна приредба на којој су наступили хор, дилетантска група и појединци. Изведене су рецитације, врабац, скичеви.

Течај за неписмене су већ похађала четворица бораца.

Војни сектор: 17. децембра у Трбушници одржан је војни час са вођама петорки; 18. је одржан са борцима час о стражи, патроли, нези оружја и муницији; 23. у Пркосави на четном састанку је говорено о дисциплини, развијању у стрелце, расподели плена итд.; 28. успео војни час у Босути, предавач био командант бригаде Лала; одржано је неколико практичних вежби о нишањењу, развијању у стрелце итд.

Омладински сектор: Скојевски актив одржава скоро свакодневно састанке.

Морално стање на висини. Само један случај постоји где се сумња у дезертерство.

Здравствено стање задовољава и поред тешких услова. Један теже болестан борац остављен је на терену.

Чета располаже са неколико изванредних бораца као Живорад, Дика, Корчагин, Таске, Носа, Соко, Луне." (ИРП СРС Д3763).

Слична ситуација и опште стање били су и у Првој и Трећој чети.

И поред честих покрета, комунисти и скојевци су развили жив политички рад по четатама. У циљу сопственог изграђивања и успешног политичког рада са партизанима и народом, комунисти су често одржавали састанке. Тако је, на пример, партијска јединица Прве чете од 14. до 31. децембра 1943. одржала девет партијских састанака — седам практичних (радних) и два теоретска.

Присуство Космајског одреда на његов терен је нужно. Истог дана када је извршена реорганизација одреда, 14. јануара 1944, Окружни комитет Младеновац писао је секретару Окружног комитета Крагујевац, између осталог, следеће:

„Непријатељских снага нема, сем IV добровољачког батаљона (у Паланци и Смедереву) и сталних средских одреда С. Д. С. по средњим местима. Дражиновци вршљају по свим срезовима и врше велики терор. Најјачи и најбезобзирнији су у посавском и грочанском срезу.

У осталим срезовима исто то, само не тако масовно. Свуда мобилишу...

Три петорке су остале на нашем терену. Гледаћемо да их што више искористимо.

Присуство нашег одреда је нужно. Ми смо детаљно продискутовали о могућностима опстанка наших снага и мишљења смо да би то најлакше могло бити ако би ми од нашег батаљона (одреда) створили неколико чета по 30 бораца. Тако би се могла очувати унеколико и конспирација, а таква формација је и погодна за акције, поготову за „чулавце“, који данас и јесу наша највећа сметња. Шта ти мислиш о томе?

Што се тиче муниције, ми смо предузели све мере како бисмо обезбедили потребе одреда." (Зборник, Т1, К20, д120)

Док је Космајски одред настављао заједничка дејства са 1. шумадијским одредом и кретање у формацији Привремене бригаде, углавном на терену Шумадије, у Космају су се осилили четници и појачали терор над становништвом. Поводом тога, Окружни комитет КПЈ за округ младеновачки је 17. јануара 1944. године јављао Покрајинском комитету КПЈ за Србију:

„Ми смо писали другу Павлу да би требало да се наш батаљон (Космајски одред — напомена ДДБ) пребаци на наш терен ради разбијања набујалих четничких банди (крећу се сада и по 20 до 30) и мислимо да би требало под овим условима да оперише по четама (Подвукао ДДБ). Очекујемо да нам он пише о томе, а исто тако ваш одговор.“ (ИРП СРС д. бр. 9355)

Борба у Јеловику. На дан 17. јануара, око 3 сата, бригада је стигла у Јеловик. У селу није било непријатељских снага, а према првим обавештењима ни у околини, па су штабови одреда настојали да се коатак предах искористи за одмор и хигијену људства и чишћење оружја. Док су се партизани шишали, бријали, парили одело и чистили оружје, непријатељ је сазнао за њихов долазак у село и покренуо своје снаге да их нападне. Из Белановице је кренуо срески одред Српске државне страже, јачине око 60 жандарма, а из Аранђеловца срески одред СДС и једна чета 1. јуришног батаљона СДС из Београда, јачине око 200 жандарма, и једна бугарска војна јединица. Њима су нешто касније пристигле у помоћ и неке четничке јединице. Први су бригаду напали жандарми који су дошли из Аранђеловца из правца севера и истока, а затим су жандарми из Белановице ударили партизана у бок и леђа.

Био је то један батаљон 70. пука 25. пеш. дивизије Бугарске окупационе армије. Седиште дивизије било је у Пожаревцу, штаба 70. пука, чији је командант био Колев Димитар, у Аранђеловцу, а по један батаљон овог пука био је лоциран у Аранђеловцу, Младеновцу и Смедеревској Паланци. (Др Димитрије Кулић: Бугарска окупација 1941—1944; књ. прва, стр. 140).

Прва чета Космајског одреда била је у обезбеђењу и прихватила је борбу, док се бригада припремала и повлачила ка селу Босути.

Што је више време одмицало, борба се све неповољније одвијала по 1. чету која је на себе примила главни удар непријатеља од правца Аранђеловца, а касније и од Белановице. Док се под притиском надмоћних непријатељских снага бригада повлачила на југ према брду Чаћевац и селу Босути, дошло је до заостајања 1. чете. Она је пружала отпор жандармима из Аранђеловца, али су је убрзо с леђа напали и жандарми који су дошли из Белановице. Борећи се на две стране, 1. чета је била принуђена да се неорганизовано повуче, претрпевши губитке у људству. Погинули су борци Гроздана Јосић и политички коме-сар чете Данило Зеленовић, а 2 партизана су рањена.

„Ступио сам у Космајски одред 31. октобра 1943, када је одред са 1. шумадијском бригадом водио борбу са четницима ДМ V селу Баћевцу у Посавини.

Потичем из врло сиромашне сељачке породице, па сам повремено радио код имућних сељака као слуга.

После краћег времена примљен сам за члана СКОЈ-а у 1. чети Космајског одреда ...

Средином јануара 1944, када је Космајски одред био у бригади, били смо у Тумадији. Ноћу смо дошли у Јеловик под Букуљом. У том селу по дану напали су нас, колико се сећам, Бугари и жандарми. Борба је била жестока. Погинуо је политички комесар 1. чете, две партизанке и два партизана, родом из Пирота. У току борбе жандарми су нашу 1. чету раздвојили. Ја сам кренуо са једном групом, за политичким комесаром чете лево и они су сви изгинули. Ја сам продужио даље сам према правцу кретања одреда. Ишао сам узбрдо, низбрдо, често трчећи по терену покривеном снегом. И тако, покушавајући да стигнем бригаду и другове из меје чете који су отишли десно, а са којима је био и Жиле Катић, пушкомитраљезац из мог села Баћевца, налетео сам право на Бугаре који су држали положаје на неком путу или друму. Бугари су ме ухватили и убрзо предали четницима Драже Михаиловића који су ту дошли. После борбе четници су ме одвели у село Јарменовац, где сам био затворен два дана. Одатле су ме спровели за среско место среза качарског Белановицу и предали ме жандармима који су ме затворили и саслушавали два дана, а затим су ме на сељачким колима жандарми спровели до Љига а одатле возом до Умке, среског места среза посавског коме је тада припадао и Баћевац, моје родно село. Ту су били у жандармима два моја сељака. Неки Шаргица, сиромах ко сирће, који је хтео да ме убије, и неки Лазар Бркић, син једног од најбогатијих сељака у Баћевцу, који ме је узео под заштиту. На Умци сам био затворен у неком подруму.

Сутрадан ујутру са Умке, где нисам саслушаван спроведен сам за Београд, у затвор Специјалне полиције Управе града Београда. Спровођени су ме исти жандарми из Белановице. Три дана су ме агенти Специјалне полиције саслушавали и тукли. Тражили су да им прокажем сељаке који су помагали партизане, да са њима идем колима по селима а затим да ме пусте. То нисам могао и да сам хтео јер терен нисам знао. После су ме пребацили у самицу али више нисам саслушаван. Средином априла, око Ускрса, из затвора са Обилићевог венца пребачен сам у затвор у Бушиној улици, где сам био два-три дана. Одатле сам као кривац ирве категорије (за стрељање) пребачен у концентрациони логор на Бањици. Убрзо сам прекатегорисан у другу категорију, а затим сам пребачен у собу за нерешене случајеве, одакле сам у јесен 1944. пребачен у Немачку, у злогласни логор Матхаузен.

Матхаузен сам доживео на посебан начин. После пријема, добијања одела, купања, нисмо ошишани, већ је Немац једном прешао машином преко главе и тако су нас оставили да би нас у случају бекства препознали. Одело је било од коприве. Исхрана слаба, мало гершле, хлеб од пиљевине са педесет грама јечменог брашна. Изнурени и болесни логораша су масовно умирали и спаљивани у крематоријуму. Имао сам срећу да нисам био болестан и ад сам све те недаће и страхоте овог злогласног логора издржао.

Матхаузен је ослобођен негде априла илп маја 1945. од америчких трупа. После два дана стигла је Црвена армија. После четири дана са групом логораша кренуо сам за Југославију, где сам ступио у 9. пук Прве дивизије КНОЈ-а. Демобилисан сам 1948."

(Казивање Миодрага Микаила Марковића, рођеног 3. јуна 1927. у селу Баћевцу, забележено 1963. ДДБ)

Преко Босуте бригада се повукла према селу Војковац, где је сутрадаи била нападнута од јаких четничких снага једне чете 1. бат. СДС и одреда СДС из Аранђеловца али је успела да изманеврише и да се преко Драгоља и Живковца пребаци у Трбушницу.

Обавештени о доласку бригаде, у ово село, четници су у зору 20. јануара напали са намером да је изненаде, али у томе нису успели. Партизани су сачекали четнике да се приближе, затим су, штедећи по неколико последњих метака, кренули на јуриш и разбили њихов напад. Заробљена су 4 четника, а заплењено је неколико пушака, нешто муниције и један холандски мшграљез. Бригада није имала губитака.

Двадесет првог јануара делови бригаде су на прузи Лазаревац—Аранђеловац, 7 км источно од Лазаревца, зауставили теретни воз, истоварили из њега 10.000 кг пшенице, која је требало да се транспортује за Немачку, и разделили је сељацима. Приликом преласка железничке пруге Лазаревац—Аранђеловац, у ноћи између 22. и 23. јануара, бригада је демолирала железничку станицу у Рудовцима, онеспособила уређаје и разорила скретнице и пругу.

Бригада је у тешком положају због недостатка муниције. Из Трбушнице бригада је кренула на космајски терен. У саму зору 23. јануара 1944, бригадна колона стигла је у село Слатину у космајском срезу и, после краће задржавања, наставила покрет путем према Бељини и Манићу. Испред ова два села у сусрет партизанима кренуо је један батаљон Четничке космајске бригаде. Командант Привремене бригаде је тада наредио да се из колоне у покрету бригада развије у два стрељачка строја, с тим да у првом буду четири а у другом две чете. После краће сусретне борбе, четници су се повукли. Партизани су заробили и пустили два мобилисана четника.

После ове борбе бригада је кренула према колубарском срезу, прошла кроз Араповац и по подне стигла у Миросаљце. У овом месту био је један батаљон Колубарске четничке бригаде, али су га партизани у краткој борби избачили из села, без обостраних губитака.

Предвече су четници покушали да нападну бригаду, али је њихов напад сузбила једна чета Космајског одреда.

У току ноћи бригада је продужила покрет ирема Трбушници, петнаестак км јужно од Миросаљаца. Пролазећи кроз један засеок Барошевца, бригада је водила ноћну борбу са четницима.

Због недостатка муниције Привремена бригада се крајем јануара нашла у врло тешком положају. О томе је секретар Округног комитета Крагујевац 24. јануара између осталог писао Округном комитету Младеновац:

„Нестрпљиво смо очекивали муницију која је требала да стигне од вас. Наша бригада се налази у врло тешком положају баш због тога што нема муниције...

Наша бригада је кренула у правцу вашег терена са задатком да на неки начин дође до мало муниције. Ваши би задатак био да на сваки начин ухватите одмах везу са војском и, друго, да мобилишете све своје снаге на прикупљању муниције и брзо снабдете нашу бригаду! То је најважније! Не заборавите да од тога зависи и њена егзистенција. Може да се деси да наша бригада и не стигне

до вас, баш због нстих разлога — и вратн се натраг на овај терен. Ваш се задатак ниуколико не мења. Пребацујете одмах муницију овамо, а ја ћу држати везу са бригадом. Немојте да чекате да се прикупи нека већа количина, неколико стотина значеће за овај моменат много.

Предузмите и друге мере за набавку муниције. Тражите од другова Сремаца да вам пошаљу. Објасните им у каквом се положају налазимо. Само то треба да учините што пре! Друго, друг Остоја (Остоја Чикић из Велике Крсне, курир Космајског одреда — напомена ДДБ) ми рече да се може набавити муниција путем куповине, погледајте н ту могућност, и то одмах.

У прошлом сам вам писму подвукао да је пигање обуће за наше исто тако једно од горућих питања. Предузмите и ту све што можете да учините!

Наша бригада имала је у току овог времена, откако се вратила са нашег терена, неколико борби. Све су борбе успешне, осим једне у селу Јеловику. Наши су се нашли у врло незгодном положају, били су опкољени са свих страна. У тој борби учествовали су: Бугари, добровољци, жандарми и четници. Наши су били приморани на повлачење у првом реду зато што нису имали муниције...

О расформирању бригаде на батаљоне и, даље, на чете, видећемо идућег пута. Ви о томе поразговарајте и са Србом (командант Космајског одреда — напомена ДДБ) и другим војним руководиоцима...

Дакле, не заборавите, муннција је најважнија за сада."

(Зборник, Т1, К20, Д123).

Чувати снаге и онемогућити непријатељске концентрације.

Одсуство акција и дејстава Космајског одреда (Другог батаљона) на свом терену утицало је на погоршавање војно-политичке ситуације у округу младеновачком (београдском). У извештају упућеном Покрајинском комитету 30. јануара 1944, Окружни комитет Младеновац је о општој ситуацији у округу, Привременој бригади и Космајском одреду, између осталог, писао:

„Ситуација код нас је у знаку четничке офанзиве и реакције у читавом округу.

Као што смо вас обавестили, наш батаљон (одред) се креће у саставу са Шумадијским одредом. На нашем терену се налази само један вод (од 16 партизана), који врши ситније акције и прикупља муницију. Наше је мишење било да ми батаљон (одред) поделимо на две-три мање самосталне чете од по 20—30 људи, које би се кретале у разним срезovima. Тако би се и снаге могле сачувати и онемогућити непријатељска концентрација, а могло би се на нашем терену осетити јаче присуство наших снага.

Иначе, овакво стање без присуства партизана, непријатељ може искористити и стабилизирати се."

Но и поред тога, Космајски одред је и даље дејствовао у саставу Привремене бригаде и углавном на подручју Првог шумадијског одреда.

Четнички злочини у грочанском срезу. Среско повереништво КПЈ за срез грочански у свом извештају од фебруара 1944. обавештава Окружни комитет Младеновац о стању на терену и о четничком терору и, између осталог, пише:

„У месецу јануару непријатељ је вршљао по нашем срезу, блокирао је поједина села, хватао људе, стрелјао и пребјијао. Тако су чупавци Свете Трипковића блокирали 2. фебруара 1944. Дражањ и за време блокаде убили у бекству Богосава Јовановића и ранили Војина Стојадиновића, запалили кућу Драге Милића који има сина у партизанима, село су претресли и опљачкали, сав народ из села истерали и отерали у Рајиновац на збор и после народ пљачкали, скидали одећу и обућу, док су други у пустом селу пљачкали по кућама ствари и намирнице.

1. јануара 1944. љотићевци су блокирали Дражањ и том приликом ухватили и стрџали човека: Свсту Петровића, члана КПЈ, Недељка Милићевића, члана НОО, Леку Симића и Живограда Симића из наше војне десетине. Истог дана љотићевци су ухапсили Саву Н. Милићевића и Матеју Мратиковића, оца једног партизана, и Божидара Прокића, партизана на боловању. Сва тројица су спроведена у Смедерево у затвор...

2. јануара 1944. Специјална полиција ухапсила је Ранка и Стојана Жмурића и Богдана Ранковића.

5. јануара 1944. заклали су у Малој Иванчи Милосава Петковића, Радојицу Срећковића и Луку, избеглицу. Код Милосава су целог дана јели и пили (клао им је прасе), а увече су га заклали.

10. јануара 1944. мобилисали су чујавци 15 коња и 30 људи и поставили нову општинску управу...

17. јануара 1944. Трипковић био у Пударцима и поставио нову општинску управу и сеоску стражу од 12 наоружаних људи.

18. јануара 1944. Трипковић био у Камендолу, поставио нову општинску управу са председником, 1.... стража оружана постоји.

20. јануара 1944. овај чупавски одред био је у Умчарима и поставио нову општинску управу...

21. јануара 1944. Трипковић је блокирао Дражањ и запалио четири куће: Младена Павловића, Милојка Прокића, Светозара и Недељка Милићевића. Батинали су тридесет људи и жсна, од којих су осам спровели у Малу Иванчу, где су их стрџали 23. јануара 44;

24. јануара 44. Трипковић је блокирао Мали Пожаревац, запалио четири куће, од којих су две угасили сељаци, а две су изгореле... Истог дана ухапсили су четрдесет људи, од којих су неке батинали, а остале на интервенцију пустили; село су опљачкали, само тридесет пет чојаних одела су однели из села и све остало што су хтели.

25. јануара 44. четници су опет били у Дражњу, где су мобилисали коње и поставили сеоску стражу без оружја и команданта села.

25. јануара 44. увече извршили су ирепад са коњима на један крај села и ухватили четири човека: од ових су три батинали и пустили, а Милована Јовановића зауставили и 26. јануара 1944. покушао је да побегне и у бекству погинуо...

26. децембра 1943. Лазовић је блокирао Болеч, увратно и заклао једанаест људи и жена...

28. децембра 43. Лазовић је блокирао Лештане и заклао два омладинца...

30. јануара 1944. чупавци су ноћу похватили и мобилисали тридесет пет сељака из Дражња. (ИРП СРС, Д6094).

Четиричко-немачка сарадња. Споразум о заједничкој борби против партизана, који су Калабић и Симић склопили с Немцима 26. а потписали 27. новембра 1943, инспектор четничке Врховне команде пуковник Симић је обновио, односно склопио нов споразум 17. јануара 1944, године и он гласи:

„Закључује се следећи споразум о примирју између Војног заповедника југоисточне Европе (Фелбера) као врховног органа окупационих снага у Србији и као представника немачког Рајха при српској влади, с једне, и инспектора четничких снага Драже Михаиловића, пуковника Јеврема Симића, с друге стране:

1. Сврха споразума је заједничка борба против комунистичких партизана, у коју ће се сврху све јединице четника Драже Михаиловића које су под командом пуковника Симића прикључити борби немачких и бугарских група, као и трупа српске владе, против комуниста.

2. Споразумом се обухватају следећи срезови: Посавина, Врачар, Гроцка, Подунавље, Јасеница, "Космај, Младеновац, Оплепац, Орашац, Качер, Крагујевац, Гужа, Лепеница, Велики Орашац, Колубара, те поред тога у западном правцу територија која се протеже 5 кт западно од железничке пруге Обреновац — Горњи Милановац.

3. На подручју обухваћеном примирјем неће се за време трајања овог споразума предузимати хапшења или акције против следбеника покрета Драже Михаиловића, осим ако би такве мере постале потребне због почињавања кажњивих дела од стране појединих следбеника Драже Михаиловића.

4. Пуковник Симић потврђује да на подручју споразума и у јединицама под његовом командом нису присутни припадници оружаних снага земаља које су у рату с Немачком, ни као официри за везу ни у било којем другом својству. Пуковник Симић на подручју обухваћеном споразумом преузима обавезу забране (функционисања) свих канала који би могли непријатељу пружити обавештења о немачкој и бугарској војсци, те о војним покретима Немаца.

5. За време грађања споразума четници Драже Михаиловића уздржаће се од сваке непријатељске активности према немачким, бугарским и српским трупима и полицијским јединицама, као и према њиховим војним и цивилним органима. У регрутовању за трупе српске владе четници се не смеју мешати ни пропагандом. На исти начин четници ће обуставити све репресалије и претње породцима оних Срба који су као војници, службеници, намештеници, радници или у било којем другом својству у служби српске владе или окупационе војске.

6. Ако би се било које јединице четника Драже Михаиловића, с којима споразум о примирју није склопљен, појавиле на подручју обухваћеном споразумом, пуковник Симић ће те јединице ставити под своју команду или ће се побринути да оне напусте подручје. Пуковник Симић бит ће одговоран за акције припадника таквих јединица које би се могле огрешити о одредбе овог споразума. Они потчињени пуковника Симића који одбију признати овај споразум биће уклоњени с подручја обухваћеног споразумом.

7. На подручју обухваћеном споразумом четници Драже Михаиловића посетиће се искључиво борби против комунистичких партизана и тиме подупрети борбу снага реда и закона у Србији.

8. Ако би четници Драже Михаиловића примили информацију да се припадници немачких, бугарских или српских јединица или других органа или поједине особе баве комунистичком делатношћу или одржавају везе с комунистима, четници се неће на своју властиту иницијативу мешати и делити правду, већ ће инкриминирајући доказни материјал, а у случају опасности и дотичне особе, предати немачким властима.

9. Јединице четника Драже Михаиловића морају што хитније пријавити најближем органу снага поретка појаву, порекло, правац марша итд. било које комунистичке јединице која би ушла на подручје споразума, као и њихову јачину и наоружање. Јединице четника Драже Михаиловића морају сместа прихватити борбу против тих јединица, ако им снаге достају. У ту сврху, а према пов-

треби, даће им се муниција и санитарски материјал. У случају да четничке јединице Драже Михаиловића нису довољне, снаге реда и закона иружиће им помоћ у трупама, а по потреби и у тешком наоружању. Рањени четници Драже Михаиловића биће збринути у немачким војним болницама.

10. За борбу против комуниста четници Драже Михаиловића ставиће безусловно на располагање снагама реда своју извиђачку и обавештајну службу. У сврху узајамне размене информација, штабу пуковника Симића биће додељена група за везу. Надаље, упутиће се постаје окупационих војски и (српске) владе на подручје споразума да сарађују у смислу овог споразума с четницима Драже Михаиловића, те да преносе њихова саопштења.

11. Узајамним договором четници Драже Михаиловића преузеће обавезу заштите саобраћајних праваца и транспортне опрме против напада, пљачке и саботаже, и ако би такве акте вршили Англо-Американци путем операција на терену. Четници Драже Михаиловића преузеће нарочито обавезу да унутар подручја споразума активним војним операцијама сарађују у осигурању следећих саобраћајних линија:

а) пут Рипањ — Топола — Крагујевац — Краљско.

б) железничка пруга Обреновац — Лајковац — Горњи Милановац, укључиво огранак Азаревац — Аранђеловац — Младеновац,

ц) железничка пруга Београд — Мала Крсна — Велика Плана, с огранком до Пожаревца.

д) железничка пруга Београд — Младеновац — Лапово.

Заустављање и инспекција свих врста возова (од стране четника Драже Михаиловића), чак и кад су на станицама, сматраће се неоправданим ометањем железничког саобраћаја и забрањује се.

12. Склапање овог споразума треба задржати у тајности.

Споразум ступа на снагу непосредно по потписивању и вреди до 31. марта 1944." (Јозо Т., исто, сгр. 292—294).

Склопљеним споразумима о примирју, односно сарадњи са Немцима, у Србији, а посебно на подручју Шумадије, четници Драже Михаиловића, добивши од Немаца одређену помоћ и подршку, појачали су своје нападе на Космајске и Шумадијске партизане, односно Привремену бригаду, као и терор над становништвом.

Када се имају у виду ови споразуми, а посебно онај споразум од 17. јануара 1944. који је веома брижљиво срочен, може се сагледати тежина војно-политичке ситуације у Шумадији и Космају, где су се са окупаторима удружиле све снаге домаћих издајника у намери да униште НОП и угуше НОБ и на овом подручју, служећи се у ту сврху свим расположивим снагама и средствима.

Борба космајских и шумадијских партизана у тим тешким приликама захтевала је од сваког појединца натчовечанске напоре, а подршка коју им је иружао народ достојна је сваке хвале.

Четнички (светосавски) Конгрес у селу Ба. Четницима Драже Михаиловића, који су се припремали да одрже свој конгрес, било је посебно стало да униште партизане у Србији, а поготово у њеном срцу — Шумадији и Космају на прилазима Београду, како би показали да су они у Србији главни и да је народ за њих.

Али, и поред свега тога, развој догађаја за окупатора и његове сараднике и помагаче у Југославији и иностранству био

је све неповољнији. Народноослободилачка борба у Југославији под вођством комуниста све се више распламсавала, одлуке другог заседања АВНОЈ-а наншле су на велико одобравање у земљи и снажан одјек у свету, на Техеранској конференцији одлучено је да се пружи помоћ НОП у Југославији, а у одлукама овог скупа четници Драже Мпхаиловића нису поменути, док су се Британци припремали да са четницима прекину везу.

Све то није ишло у прилог четницима Драже Михаиловића, иа су зато одлучили да, уз прећутну сагласност Немаца, сазову свој конгрес. Конгрес је одржан у селу Ба код Југа у времену од 25 — 28. јануара 1944. године.

Конгрес у селу Ба, називан и Светосавски, осудно је друго заседање АВНОЈ-а, изразно пуну подршку југословенској влади у избеглиштву, Југословенској војсци у отаџбини и њеном вођи Дражи Михаиловићу, потврдио тобожње непријатељство четника према окупатору и његовим савезницима, најавно одлучну мобилизацију свих антикомунистички расположених Срба за борбу против партизана а за спас српства; конгрес се изјаснио за оснивање Југословенске демократске народне заједнице и с тим у вези објавио план за будуће политичко, социјално и економско уређење Југославије и усвојио начело федералног уређења Југославије (али без признавања македонске и црногорске нације) у којој би Хрватска и Словенија биле привезак федералној јединици Србији, у ствари Великој Србији.

„Недуго након настуна нове волне, док је родор јединица НОВЈ у Србији био привремено одложен, четници су, искоришћавајући релативну сигурност коју су им допуштала њихови споразуми о примирју с Нијемцима, сазвали конгрес у селу Ба, близу Равне Горе у западној Србији. То је била далеко најважнија политичка манифестација четничког покрета током цијелог рата — а будући да су је Нијемци могли спријечити или распрашити усред вијећања, мора се претпоставити да је одржана с прешутним одобрењем њемачких окупационих власти. Конгрес је засјео од 25. до 28. јануара (будући да је 27. јануара Свети Сава, често се спомиње и Светосавски конгрес). Присуствовало му је преко три стотине делегата, а по први и једини пут окупили су се главни четнички војни команданти, политичари који су од почетка стали на страну четничког покрета, као Драгиша Васић и др Стеван Мољевић, те приличан број политичара из старих српских странака који су, помало у закашњењу, одлучили да се огворено сврстају с четницима — људи као Живко Топаловић, Адам Прибићевић и други. На конгресу је такођер било и неколико Хрвата (Владимир Предавец, Буро Виловић и Нико Бартуловић), један Словенац (Антон Крејчи, избеглица у Србији) и један босански Муслиман (Мустафа Мулалић). С изнимком Мулалића, сви несрпски учесници нису били политичари и представљали су само себе. Конгрес у селу Ба имао је, што се српских и црногорских судионика тиче, много ширу заступљеност него ранија конференција младих четничких интелектуалаца, одржана крајем 1942. у селу Шаховићи у Санцаку.

Мишљења о карактеру конгреса у селу Ба увелико се разликују међу онима који су на њему судјеловали, а главна је разлика између четника с дугим стажом у војним и политичким организацијама покрета и политичара који су присуствовали као представници старих странака. Двије групе донијеле су овој организацији различита својства: четници су донјели војну организацију и вод-

ство, те службени статус органа као сила избјегличке владе, док су политичари донијели бар вањско обиљежје старе српске пучке демократске традиције. А обе групе су жељеле имати једнаку ријеч у будућој држави Југославији. Уз неке политичаре, особито је Топаловић, шеф мајушне Социјалистичке странке, који је именован председавајућим конгреса, говорио касније о њему као у бити оснивачком конгресу Југословенско-демократске народне заједнице, коју је поздравио као носиоца свејугословенског, демократског, народног отпора против окупационих сила, у којој су политичке странке равноправни партнери с четницима. Четници су, по њему, постали војна рука Заједнице. Истина је, вјеројатније, била супротна: то јест, Југословенско-демократска заједница требала је функционирати као политичка рука четника, јер је Михаиловић задржавао сва војна и политичка овлаштења.

Убрзо је постало јасно и четничким заступницима и политичарима на конгресу да неће бити лако сложити се чак ни о процедуралним стварима, а ни о одлукама. Михаиловић је касније на свом суђењу рекао да су Централни комитет и Београдски четнички комитет били против сваког конгреса који би укључио представнике старих политичких странака, те да су они позвали само на његово инсистирање. Михаиловић је, чини се, био против тога да се додијели било каква важна улога Васићу с којим се све више свађао ипустио је тек на Топаловићево инсистирање. А многи су млади четници били непријатељски расположени према старијој групи политичара, које су презирали као нжве и корумпиране и стога су их сматрали препреком сваком стварном политичком, економском или социјалном напретку после рата.

Резолуција, која је коначно након три дана расправе прихваћена, обухваћала је и политичке и војне одлуке. Прво, конгрес је жигосао одлуке Другог засједања АВНОЈ-а које је одржано у Јајцу у новембру 1943. као дјело усташко-комунистичке мањине. Да узврати на то што се АВНОЈ прогласио јединим представником југословенског суверенитета, конгрес у Ба је изразио пуну подршку влади у избјеглиштву, Југословенској војсци у отаџбини и Михаиловићевом војном вођству. Такође је поново потврдио четничко непријатељство према њемачком окупационом режиму и свим његовим савезницима и изјавио своју одлучност да мобилизира све антикомунистички расположене Србе у борби за спас Српства. Напокон, конгрес је објавио свој властити план за будуће политичко и социјално-економско уређење Југославије, подсећајући српски народ, у складу с постојећом четничком пропагандном линијом, да су партизани и усташе удружили своје снаге како би га истријебили. (Усташе су на сличан начин указивали на партизане као на „Србокомунисте“ који су чврсто одлучили да униште Хрвате. Наравно да није постојала ни „усташко-комунистичка“ нити „Србо-комунистичка“ завјера; партизани су напосто проводили истински југословенски програм који је био колико против усташа, толико и против четника. Точком 1 прихваћене резолуције изјављује се да конгрес с „одушевљењем и нарочитим признањем поздравља Југословенску народну војску, која се, под командом генерала Драже Михаиловића, организовала у отаџбини. Ова права народна војска, под командом народних старешина и под стручним вођством народних официра, јесте истинити бранитељ народних слобода и залога државне будућности Југословена“.

Четници су по први пута отворено усвојили начело федерализма као основу за будуће уређење југославенске државе. (Приједлог за федерално уређење носилац Југославије појавио се раније у интерним четничким документима, особито у Мољевићевом програматском меморандуму „Хомогена Србија“, припремљеном у јуну 1944, али тај је федерализам почивао на увјетима великосрпских снага, који су очито били неприхватљиви за друге народе Југославије. Касније, у поруци посланој из Аондона с датумом 5. де-

цембра 1942, предсједник владе Јовановић обавијестио је Михаиловића да ће се послеријатно уређење Југославије морати заснивати на федерализацији. Порука једним дијелом гласи: „Унутрашње уређење Југославије после рата неће моћи да буде, по свему судећи, засновано на централизму. Разлози су: сталне тежње Хрвата ка федерацији, као и желја Срба да се у будућности заштите од ујасних искустава претрпљених у Павелићевој држави. Федерација, обезбеђујући јединство државе, била би најподеснија да умври српске осетљивости изазване усташким покољима. Она би водила рачуна о посебним интересима сва три дела, а обезбедила би будућност.“) Точка 46 резолуције конгреса каже: „Југославија треба да буде уређена као федеративна држава у облику уставне и парламентарне наследне монархије, са народном династијом Карађорђевића и Краљем Петром II на челу“. Овај уставни принцип требало је разрадити и провести тек након свршетка рата и то уз једно строго ограничење: „Конгрес сматра да је солидност будуће Југославије условљена стварањем, на демократски начин, једне српске јединице, која би на демократским основама окугушла цео српски народ на његовој територији. Исто начело треба да важи за Хрвате и за Словенце“. Иако је федерализацију требало сировести „демократским путем“, лако је препознати у тој одредби понешто модифициране идеје др-а Мољевића и других четничких вођа о Великој Србији. Да су побједили, четници би највјеројатније спровели свој ранији програм — то јест, дефинирали би границе Србије једнострано и ставили би Хрвате и Словенце пред готов чин с обзиром на српску јединицу. Не само да па конгресу у Банији признато постојање Македонске и Црне Горе као засебних нација, него се такође подразумевало да Хрватска и Словенија и територијално и становништвом требају постати нуки привјесци Велике Србије. Тако за оне који нису Срби — што значи близу 60% становништва цијеле земље — оно што су четници замислили у јануару 1944. за послеријатну југославенску државу, обновљену и под њиховом пуном контролом, не би значило никакво побољшање у односу на међуратни период, него би заиста било много горе, особито за Хрвате. Узме ли се у обзир састав конгреса, једва ће изненадити да је његов дух био дух спасавања Српства и осигурања српске превласти у обновљеној држави након рата, а не стварања животно способне и јаке Југославије, прихватљиве свим јужнословенским народима.

У изјави о социјално-економским питањима конгрес је „изразио жељу да се још у току стварања овакве државне организације обезбеде предуслови за корените реформе: привредне, социјалне и општекултурне које дух времена намеће и које буду одговарале потребама народа српског, хрватског и словеначког, са циљем да се основна начела демократије проведу не само на политичком него и на привредном, социјалном и опште културном пољу“.

У цјелини, четнички политички програм, како је изложен у резолуцији конгреса у Ба, значајно се удаљавао од четничких политичких циљева како су били утврђени 1941. и 1942, нарочито у наглашавању демократских принципа с неким социјалистичким цртама. Чини се, међутим, да је сврха овог исповиједања демократије била далеко више пропагандистичка него програматска; ништа не указује на то да је оно одражавало истинску промјену међу четничким вођама, те да ће му слиједити прави напор у циљу задовољавања потреба већине народа у Југославији и неких нација као што су посебно Хрвати и Македонци.

Практички гледано, оснивање Југословенско-демократске народне заједнице био је најважнији исход конгреса. Будући да су се све разнородне присутне струје изјасниле спремнима да одустану од самосталне политичке акције све до „обнове државе и нормализовања у њој“, спремно су се и сложиле да постојећи четнички Централни национални комитет треба проширити тако да укључи представнике свих снага које судјелују у новој политичкој органи-

зацији. Али захваљујући знаним разликама између четничких вођа и страначких политичара, стварни избор чланова Централног националног комитета иовјерен је Организационом одбору тројице (Топаловић, Васић, Мољевић) који је добио инструкције да се савјетује с вођама разних странака. Комитет је изабран до слиједећег јуна, а укључивао је и људе као Константина Фотића и Јована Боновича, који су у интересу четника дјеловали у иностранству од почетка четничког покрета." (Ј. Т., исто, стр. 355—358)

(Конгресу у Ба био је присутан и поручник Георге Мусулин, један од америчких официра придоданих британској војној мисији код Михаиловића. Аруга два америчка официра, потпуковник 8еЦ/ и капетан МапКеМ, били су у то вријеме на свом инспекцијском путовању/ у унутрашњости Србије. Колико сам могао установити, чланови британске мисије нису присуствовали, а изгледа да нису били ни позвани.) (Ј. Т., исто, стр. 355—358)

Разбијање четничке јурнине бригаде у Даросави. Пошто је поћу 27/28. јануара демолирала железничку станицу Рудовци, у суботу, 29. јануара, Привремена бригада је водила борбу са четницима на путу Белановица—Рудник код села Трудељ, која је завршена без губитака на обе стране. Поводом ове борбе, замeннк политичког комесара Космајског одреда писао је Окружном комитету КПЈ за округ младеновачки (београдски) да би партизани чуда стварали када би могли да реше проблем муниције.

Преко Босуте, Јеловика, Гараша и Прогореоца одреди су увече 30. јануара дошли у Даросаву и разместили се у засеоку Старо село, недалеко од Рудовачког забрана, са намером да у овом партизанском селу остану дан-два ради одмора и срећивања стања у јединицама.

Крајем јануара командант Космајског одреда Иван Стефановић Срба постављен је и за заменика команданта Привремене бригаде, а партијски је и даље био повезан у партијској јединици штаба Космајског одреда. Ова партијска организација је у Даросави 1. фебруара одржала партијски састанак на коме је извршен осврт на последња дејства и акције одреда (Другог батаљона). У ствари, то је била критика и самокритика чланова партијске јединице штаба, одговорних по појединим секторима рада. На састанку је оштро критикован командант Другог батаљона Милан Живковић Ујак због неправилног односа према другарицама — партизанкама, а посебно због лошег командовања. Оцењено је да је његовом кривицом за време борбе у Јеловику 17. јануара Прва чета претрпела губитке, али је он своје грешке само делимично признао.

Састанак није завршен због припрема за напад на четнике који је извршен те ноћи.

По подне, 1. фебруара, у Даросаву, је стигла 1. јуришна бригада из састава опленачке групе бригада. Бригада се звала „Гвоздени чекић", а у Даросаву је дошла из суседног села Гараша.

Штаб Привремене бригаде био је обавештен од сарадника у селу о доласку четника у Даросаву, њиховом броју и размештају. На заједничком састанку штаба бригаде са штабовима одреда одлучено је да се у току ноћи четници нападну.

Планом акције било је предвиђено да се изврши обухватни напад на четнике: Први шумадијски одред добио је задатак да четнике нападне са источне и северне стране, а Космајски одред са јужне и западне стране; диверзионе групе су добиле задатак да пре почетка напада пресеку телефонске линије са Аранђеловцем и Лазаревцом. Да би се четнички штаб блокирао, две партизанске петорке, предвођене неустрашивим Бранком Ковачевићем — Жиком Морнаром и Миливојем Станчићем Сељом, добиле су задатак да се привуку згради у којој је био штаб четничке бригаде и да ватром из непосредне близине и бацањем бомби онемогуће излазак члановима четничког штаба. По извршеној акцији, одреди треба да се пребаце на брдо Ваган изнад Даросаве.

Према добро сачињеном плану напад је почео у три сата 2. фебруара и трајао је до 8 сати изјутра. Најдужи отпор пружила је штабска група официра, па су партизани морали запалити зграду. Већина четничког командног особља је изгорела. У овој акцији четници су били тако потучени да су бежали на све стране, не задржавајући се нигде све док нису стигли до суседних села. У току борбе убијено и рањено преко двадесет четника, а више њих је заробљено. Партизани су задобили велики плен: преко 50 пушака, нешто муниције, радио-станицу и др.

Од партизана је погинуо Душан Радоњић, члан Окружног комитета КПЈ за округ крагујевачки, а неколико их је рањено, међу њима Бранко Ковачевић — Жика Морнар.

Када се разданило, пошто су четници разбијени, плен покупљен, а од Аранђеловца су пристизали Немци и недигевци, Космајски и Шумадијски одред су се вратили у засеок Даросаве Старо село, на просторију доминантног виса Медведњак. Од политичких радника на терену сазнало се да на Вагану има четника, па се одустало од пребацивања бригаде на ту просторију, изнад села Прогореоца.

Четницима је тешко пао пораз, па је командант групе опленачких бригада саслушао извештај број старешина да би утврдио како је до тога дошло. Сви саслушани су окривљивали к-та бригаде, потпоручника Филиповића. Тако је пешадијски наредник Драган Г. Теофиловић, командант минерско-саботерског батаљона ове бригаде, у својој изјави, између осталог, рекао:

„Приликом пријема вашег наређења известим Филиповића да одмах избаци десну и леву побочницу јачине вода, као и предње оделење са патролом претходницом, јер се води борба негде око Шутице и Орловице и наша колона се креће јаругом да не бисмо били изненађени. Изричито сам питао, тј. пренео сам добивено наређење попоручнику Г. Филиповићу, на што ми је исти одговорио: „нека иде у п.... материну, ја сам довољно способан да водим своју јединицу“.

Када смо стигли у Даросаву, Филиповић је изјавио:

„У, што неће мене да нападну“. То је говорио цело вече у Даросави, што се и догодило, бригада је била врло брзо разбијена,

а потпоручник Филиповић у свануће се нашао са два војника у селу Гараше—фамилија Марковић.

После добивених телефонских података и извештаја о комунистима који су се налазили у самој Даросави и о партизанској болници, наређење Ваше да се избаце заседе и страже до половине бројног стања бригаде и да се затворе свп излази из Даросаве пренео сам ноту Прве јуришне бригаде, п. поручнику Г. Филиповићу, и добио следећи одговор: „Ја сам то већ све урадио, шта има он да се брине о томе“.

По наређењу вашим да извршим обилазак стражара са пок. Миодрагом Јовановићем и још једним војником, поступио сам. Обишао сам целу варошицу и нашао да је било појединачних стражара али јаких заседа није било. О овоме нисам ништа рекао потпоручнику Г. Филиповићу јер сам сматрао као илузорно будући да он нелагодно прима наређења или опомене, а поготово када је цело вече говорио: „У што неће мене да нападне овде у Даросави“, што је се у току ноћи и догодило, бригада је била врло брзо разбијана.“ ВИИ ЈНА р. бр. 7/1 К118).

Другог фебруара, док се после разбијања четника одред одмарао у северном делу Даросаве, настављен је, односно одржан други састанак партијске јединице штаба Космајског одреда. Настављена је дискусија о раду чланова јединице у неколико последњих недеља. На састанку су били присутни и Павле, секретар Окружног комитета КПЈ за округ крагујевачки, и политички комесар бригаде, Јова Роган. На састанку је закључено да се Милан Живковић Ујак због учињених грешака као члан КПЈ и командант 2. батаљона смени са дужности.

На овом састанку Павле је саопштио да ће се Привремена бригада реорганизовати, са образложењем да Не одреди тако моћи још успешније да дејствују.

Борба против четника у Миросалџима. Изјутра 3. фебруара Привремена бригада се преко Рудовачког забрана, Пркосаве и Тулежа пребацила у Миросалџе, десетак километара северозападно од Даросаве. Одмах по доласку бригаде, једна четничка јединица кренула је из суседног села Араповца да је нападне. Штаб бригаде је одлучио да се четници дочекају на прилазима села и да се одбије њихов напад. Тај задатак је добио Космајски одред који је заузео положај на северној ивици села нешто после 10 сати. Борба са четницима била је тешка и трајала је до увече. Убијен је 1 четник а више њих је рањено. Заплењена је једна пушка и неколико оквира за пушкомитраљез. Погинуо је један партизан, а један је рањен, оба из 2. чете. У току борбе из 3. чете се одвојила једна шесторка са пушкомитраљезом. Сурадани, код села Рожанаца, око 8 км северозападно од Миросалџаца, у сукобу са четницима ова шесторка је разбијена. Једну партизанку и једног партизана четници су ухватили и убили, тројица су се вратила у одред, а један је нестао.

У извештају окружног начелника за округ београдски за фебруар 1944. о овој борби пише: „Трећег о. м. око 10 часова група око 60 четника Драже Михаиловића сукобила се између села Миросалџаца и села Араповца. (16 км с. и. од Лазаревца) са групом од 130 комуниста. У борби која је вођена до 16 часова комунисти су разбијени и оставили на месту борбе 5 мртвих.“

Трећег о. м. у 18 часова код села Рудовци, прошло је осам кола са рањеним партизанима. Остатак партизана пребацио се у село Трбушницу. На страни четника Драже Михаиловића 1 је погинуо." (Зборник Т1. књ. 21, д. бр. 90)

Према извештају заменика политичког комесара Космајског одреда од 15. фебруара 1944, ова борба са четницима вођена је по подне 2. фебруара. (Зборник Т1. књ. 7, док. 31)

„Два партизана и једна партизанка из ове шесторке дођу у Дрлупу, кући Милутина Јанковића, где су били 4—5 дана, затим су одведени кући Боровоја Јовановића, који их је одвео до Драгња Петровића, где су провели дан и две ноћи, Драгић их после одведе код Живана Матића где су били 4—6 дана. Живан, који је био хапшен више пута, исприча Милосаву Матићу, четвојоћи села, да су партизани код њега. Милосав оде у Дучину код Момчила Обрадовића, к-та четничке Космајске бригаде, и то пријави. Дођу четници, блокирају Живанову кућу и ухвате 1 партизана и партизанку, а 1 партизан побегне. Четници су их саслушавали, мучили и на крају убили. Убијени партизан је из Белог Потока родом.

По ослобођењу, у вези с тим, Милосав Матић, Живан Матић и још једно лице из Дрлупе стрељани су." (По казивању Милоша Мише Матића из Дрлупе забележио маја 1980. писац ових редова.)

Из Мирославацa бригада је креиула на југ и преко Стрмова и Рудоваца, где је ноћу прешла пругу и друм Лазаревац—Аранђеловац, стигла у Трбушницу. У току ноћи између 3. и 4. фебруара бригада је извршила покрет до суседног села Брајковца, пошто је штаб бригаде претходно обавештен да у том селу нема четника. У Брајковац је бригада стигла око пола ноћи и разместила се у Петровића куће.

Реорганизација бригаде и борба против четника и жандарма у Пољаници. Сутрадан, 4. фебруара, штаб бригаде је одлучио да се изврши реорганизација бригаде у вези са одлуком донетом 2. фебруара у Даросави, а и због губитака претрпљених у дотадашњим борбама. Око подне бригада се окупила на зборно место у једном вођњаку. Том приликом за команданта 1. шумадијског одреда (батаљона) постављен је Душан Вранеш, учитељ, родом из Кордуна, раније са службом у Даросави. Извршене су и друге измене у командном кадру и прекоманде из једне у другу чету у оба одреда да би се бројни састав чета уједначио.

Пре тога, око подне, кренула је једна десетина Космајског одреда са политичким комесаром одреда¹⁾ за Космај, по муницију. Из села Брајковца ова десетина, углавном из састава 4. чете, пребацила се у село Бабе у космајском срезу. У овом селу је прихватила неколико нових бораца који су из Београда пошли у партизане и са собом понели неколико хиљада метака.

Према казивању Лубомира Ивковића Шуце, тада политичког комесара Космајског одреда, аутору ових редова — он је са једном десетином кренуо из простора Трбушнице, тј. са трбушничког гробља, 16. јануара; иреданили су 17. у Даросави и увече кренули за Бабе, где су стигли нешто пре пола ноћи. У Бабама су преданили и следећег дана су се преко Сибнице и Венчана

вратили за Даросаву, где су се задржали два дана, а затим су усноставили контакт са бригадом. Колико се сећа, муницију — око 10.000 метака — донео је један младић из села Пиносаве под Авалом, код Београда. Он је био у недићевцима, односно у Недићевој гарди, а дошао је у униформи, па су га партизани прозвали „гардиста“.

Ову муницију, радило се о 3.000 нових пушчаних метака, прибавило је Среско повереништво за срезове посавски и врачарски. С тим у вези, секретар СП КПЈ Миодраг Вуковић Миле Сељак нисао је 31. јануара 1944. ОКМ да би бригада требала да дође на терен Космаја, до села Губеревца, Лисовића или Барајева, а одатле до села Пиносаве да се упути једна десетина. Муниција је нова и набављена од Немаца који су, како је Миле писао, почели да тргују као и Италијани. „Муницију су иначе прибавила два сељака из Пиносаве. Први се зове Радомир Цветић, био је жандарм, а други је обичан сељак који је умешан у неку крађу, па их треба послати у одред и тамо проверити.“ (Архив СРС д. бр. 10005)

Напомена аутора:

Пошто бригада није могла да дође у Космај, ови Пиносавци су кренули са муницијом за Космај. СП КПЈ за посавски и врачарски срез је са њима послало у одред и Рајка Баковића, металског радника из фабрике мотора у Раковици.

Цветић Радомир, који је био у жандарској униформи, када је испричао да је био у Недићевој гарди, прозван је „Гардиста“. Гардиста је био пушкомитраљецац у одреду, а у току лета курир ОКМ за везу са СП КПЈ за посавски и врачарски срез. Био је изузетно храбар и неустрашив, сналажљив и поверљив. Ухватили су га Немци приликом ослобођења Рипња, октобра 1944. Према неким изворима, бацили су га у ужарену пећ локомотиве где је изгорео.

Управо док је вршена реорганизација, стражари на обезбеђењу су јавили да од села Трбушнице са севера иде колона четника Драже Михаиловића, а мало касније да се и са западне стране села Дудовице приближава Брајковцу велика четничка колона. Штаб бригаде је одлучио да се не прихвата борба са надмоћнијим четничким снагама које су истовремено долазиле са две стране. Партизани су били без муниције. Командант бригаде је послао једну пагролу на исток да извиди терен према суседном селу Калањевци. Убрзо је извићањем утврђено да су на прилазима села жандарми заузели положаје. Само са јужне стране, од села Пољанице, нису се примећивале никакве непријатељске снаге, па је штаб бригаде одлучио да крене у том правцу.

Поред жандарма из Белановице, ту је била и групација од око 300 жандарма под командом пуковника Ткалчевића и потпуковника Мојсиловића.

Да би се заварао непријатељ, бригада је кренула према истоку, ка селу Калањевци. Изашавши из Брајковца и видо-круга непријатеља, бригада је промепила правац кретања и упутила се на југ према селу Пољанице са циљем да пређе друм Белановица—Л>иг и реку Качер и пребаци се у простор села Козеља. Иначе, кретање бригаде у облику слова „Г“ вршено је више пута да би се непријатељ довео у забуну.

Четничка замисао будуће Југославије, из 1941. (Према једној четничкој брошури под насловом „Наш пут:“, у архиву Војноисторијског института, Београд)

За време спуштања у долину реке Качер, на бригаду су с десне стране отворили ватру четници Драже Михаиловића који су били на једном брду десно изнад друма Белановица—Љиг. На челу бригадне колоне налазио се Шумадијски одред (1. батаљон). Командант бригаде је наредио да једна чета шумадијског одреда одбаци четнике који су претили да јаком ватром са доминантног виси онемогуће прелаз бригаде преко друма и реке Качер, односно да јој нанесу велике губитке. Чета Шумадинаца, којом је командовао Миле Прокић, у силовитом налету потисла је четнике и заузела њихов положај. Чета је требало да се задржи на том положају и штити десни бок бригаде док она не пређе друм и реку Качер, а затим да се за њом повуче. У међувремену, курир је забуном јавио чети да се повуче, баш у тренутку када се чело бригадне колоне приближавало друму. Четници су то искористили и убрзо се вратили на исти положај. Да би обезбедио леви бок бригаде приликом преласка друма, командант је кренуо са Омладинском четом да код једне окуке на друму заузме положај, како би спречио евентуални напад непријатељских снага из правца Белановице. За то време четници, који су се после повлачења Прокићеве чете вратили на изгубљени положај, осули су ватру с лећа на Омладинску чету. Како је пристизала бригадна колона, четници су бочном ватром са брда тукли и целу бригаду. Да се четници поново нападну и одбаце са доминантног положаја, није било времена, и због могућног доласка нових непријатељских снага друмом од Белановице или Јдага. У међувремену су преко села Шутци стигли и жандарми од Калањевца, који су бригаду ночели тући с лећа. Тако је бригада, под јаком непријатељском ватром с бока и с лећа, морала, трпећи губитке, да прелази друм и реку Качер код једне воденице-поточаре. Тек по преласку реке Качер и изласком на шумовите падине косе Врлаје на северној страни Козеља, бригада се одлепила од неиријатеља. Једна чета Космајског одреда, која је била у заштитници, због јаког непријатељског притиска није могла да стигне бригаду, па се пребацила жандармима иза лећа и упутила на североисток према селу Шутци, с даљим правцем кретања према селу Живковци.

А. Виторовић, исто; на стр. 569. пише да је то била Омладинска чета Космајског одреда (2. батаљона).

Према казивању Илије Јовановића Лоле, тада команданта Привремене бригаде, аутору ових редова, то је била Омладинска чета 1. шумадијског одреда (1. батаљона).

У току борбе погинули су политички комесар Шумадијског одреда и једна партизанка, а командант бригаде је теже рањен.

Стални покрети. Пошто је у току дана бригада водила борбу са непријатељским снагама, могло се очекивати, ако остане у селу Козељ, да ће бити нападнута и сутрадан, а требало је рањеног команданта бригаде сместити на лечење на сигурно место. Зато је штаб бригаде одлучио да се после краћег

одмора напусти Козељ, а да командовање бригадом преузме заменик команданта — Иван Стефановић Срба. У току ноћи, са рањеним командантом на колима, бригада је кренула општим правцем према североистоку и нешто пре зоре стигла у Радосављевића крај у село Гараше на западним падинама планине Букуље, где је рањени командант бригаде остављен на лечење. Међутим, у два засеока овог села, у свануће, стигле су две четничке јединице, па је штаб бригаде одлучио да се одмах изврши покрет на север према Даросави. Стално праћена припуцавањем четника, бригада се, прешавши друм Белановица—Даросава, код села Прогореоци спустила у долину реке Пештан, где је форсирала друм и пругу Лазаревац—Аранђеловац и, избивши у западни део Даросаве, продужила кретање ка северном крају села до засеока Дрењак, где је заноћила.

Због недостатка муниције, бригада се понекад кретала и у стрељачким стројевима, приближавајући се четницима без пуцања на јуришно одстојање, па су ови понекад, уплашени, напуштали своје положаје, повлачили се и бежали, па до праве борбе није ни долазило.

Крајем јануара, а нарочито почетком фебруара, почео је да пада снег, кога је до тада мало било. То је отежало сталне марш-маневре бригаде, које је она морала изводити не само да би избегла ударе концентрисаних непријатељских снага, већ и да би избегла борбе и са мањим непријатељским јединицама, јер је била готово без муниције. Снег, који је почео падати тих дана, учинио је и видљивијим и још напорнијим сталне покрете бригаде, јер је људство било лоше обучено, а исхрана нередовна и слаба.

Четници, који су скоро два месеца покушавали да разбију и униште бригаду, посебну су пажњу посвећивали тактици узнемиравања партизана, користећи за њих повољну околност да су одреди у формацији Привремене бригаде највише дејствовали на простору пречника 20 до 30 кт. Будући да су по селима постојале четничке организације или њихови јатаци и општинске управе, ни четницима ни жандармима није било тешко да стално буду обавештавани о кретању партизана. То им је омогућавало да стално прате, узнемиравају и нападају бригаду и присиле партизана да потроше и последњи метак. Примењујући даноноћно тактику исцрпљивања, уз истовремени притисак на сеоско становништво, а нарочито на партизанске сараднике и села која су масовно помагала партизана, удружене снаге непријатеља, а пре свега четници, очекивале су да ће све то утицати и на слабљење борбене моћи и опадање морала код партизана. Али, упркос натчовечанским напорима, партизани су показивали чудо од јунаштва и издржљивости.

Из Даросаве одреди су се 7. фебруара пребацили петнаестак километара северно до села Дрлупе и Дучине, у космајском срезу. Код Дрлупе, одреде је 8. фебруара нападала удружена формација коју су сачињавали четници Космајске бригаде и срески жандармеријски одред из Сопота, али је њихов напад одбијен без губитака.

Из Космаја одреди су се пребацили у колубарски срез, у Миросаљце. Ту су их, по подне 10. фебруара, поново напали четници Драже Михаиловића. Одреди су, без губитака, одбили напад четника и натерали их на повлачење. Увече, истога дана, одреди су напустили Миросаљце и кренули на југ према просторији Крушевице и Трбушнице. Приликом проласка кроз Барошевац одреди су водили оштру једночасовну борбу са четницима, који су партизане тукли из кућа. Том приликом из 3. чете Космајског одреда одвојила се једна десетина, а из 1. чете изгубила су везу четири партизана. У овој борби био је рањен један партизан из Космајског одреда.

Ситуација је тешка — бригада се мора расформирати. Кретање одреда у формацији бригаде, после 4. фебруара, када је почео падати снег, а непријатељ појачао своје нападе, било је све теже. Зато је секретар Окружног комитета КПЈ за округ крагујевачки писао 11. фебруара Окружном комитету КПЈ за округ младеновачки (београдски) да је ситуација на терену тешка, да јаке четничке снаге стално прате бригаду, која ће можда морати да се расформира, а одреди да се раздвоје у чете па, уколико до тога дође, треба припремити терен за пријем чета.

Из Трбушнице одреди су кренули поново на север према Барошевцу. У краћој ноћној борби партизани су растерали четнике, а затим скренули на исток и преко Рудовачког забрана избили у северни део Даросаве, који се налази на јужним падинама доминантних висова Медведњака и Дрењака. Ту је 12. фебруара бригада нападнута од четника и потерног одељења жандарма из Београда. У жестокој вишечасовној борби убијено је и рањено десетак жандарма и четника. Од партизана рањен је један борац Космајског одреда.

И у тим најтежим данима није се престајало са војном обуком и са политичким радом, како са људством у одреду, тако и са народом по селима. Политички рад се обављао по четама. На четним конференцијама политички комесари су говорили о циљевима НОБ-а, о општим приликама на терену Шумадије и Србије, о политичкој и војној ситуацији у Југославији и свету, читани су и коментарисани чланци из „Гласа“ и радио-вести о надчовечанским напорима, јунаштвима, другарству и пожртвовању партизана у току НОБ-а. По селима куда се одред кретао углавном се нису могли држати митинзи и зборови. Зато се разговарало са сељацима у чијим су се кућама партизани смештали да преноће или предане. Тако је политички рад, иако у првој половини фебруара слабији него раније, допринео да се код партизана одржи чврст морал, који је због слабе обуке и одеће, честих борби, дугих маршева, а пре свега због недостатка муниције, био нешто ослабио.

Тринаестог фебруара Космајски одред се из Даросаве пребацио и разместио у неколико кућа села Буковика — засеок Камењак, које се налази према Раниловићу, недалеко од брда Жути оглавак. Командант одреда Срба се разболео, па је остао

у Даросави иа лечењу, дужност команданта преузео је Драга Стефановић-Петријевац, командир чете у одреду.

Увече је штаб Космајског одреда прихватио предлог секретара Окружног комитета Партије за округ Крагујевачки да се Привремена бригада расформира и да се Космајски одред врати на свој терен.

Истог дана увече (13. фебруара), секретар ОК Крагујевац послао је Окружном комитету КПЈ за округ младеновачки (београдски) писмо следеће садржине:

„Драги другови, Ваш батаљон (Космајски одред) враћа се на ваш терен. Приморани смо да тако учинимо. Реакција свом снагом ударала је по нашој бригади. Вештим маневрисањем и подршком народа бригада је могла да егзистира све дотле док ово невреме није дошло. Под овим условима, то је даље немогуће. Конспиративно кретање је немогуће и непријател. нас прати из села у село. Даље, слабо стојимо са муницијом. Дакле, све то приморало нас је да учинимо ово што смо учинили.

Другови, предузмите све могуће мере да би очували *живу снагу одреда*. Учврстите везе и пунктове са четама, наредите политичким радницима да пруже војсци помоћ. То нарочито, јер другови из штаба подвлаче да не примају помоћ политичких радника. Учините све! То неће да буде дуго, јер чим се отопи снег, а тамо буде густо, они одмах могу да се врате натраг.

Веза нека буде редовна. Другови када долазе овамо нека иду опрезно, мислим на курире.

П. С. Пошаљите муницију и за овај одред, н то обавезно." (Зборник ДП НОР Т.1 К20. д. бр. 127)

Ево шта о повратку одреда у Космај каже Љубомир Ивковић Шуца, тада политички комесар Космајског одреда:

„Половином фебруара били смо у Буковику, код Аранђеловца. Срба болестан. Са нама је и Шане (секретар ОК Крагујевац — нап. ДДБ). Нешто размишља, а онда се обраћа мени као комесару одреда:

— Морамо да се раздвојимо. Велики је притисак. Треба да сачувамо људство. Ми остајемо овде, а ви крените на ваш терен. Потребно је да се разбијемо по четама и да се мало конспиришемо.

— Слажем се — одговорим ја. Онда се ноједначно консултујемо. Неки се не слажу са овим предлогом, мој заменник Крцун, на пример. Али, пошто га је већина прихватила, кренемо одмах. Патроле нам јављају да има четника. Ухватила нас мало нервоза јер опет немамо довољно муниције.

— Ако видите неку групу у даљини — кажем ја — знајте да не морају то увек да буду четници. То су и сељаци који чисте снег.

И људи су ово прихватили. Међутим, нашим трагом већ је ишла једна колона за нама.

Правимо им пртину — шалимо се ми.

Идемо даље и надамо се да ћемо у Дучини вечерати, гладни смо. Наједном они иза нас почеше да пуцају. Ми према Зорољину, друга колона четника. Пуцају и псују: „Мајку вам комунистичку..."

— Колико имаш муниције? — питам пушкомитраљесца.

— Само шаржер и по.

— Опали!

Он осу рафал тек да нх унлашнмо. Најзад стигнемо у Стојнк. Тамо се спрема вечера за четнике. (Тог дана, 14. фебруара 1944, био је верски празник Свети Трифун.) Тако су наручили. Ми онако изгладнели и озлојеђени поједемо све што је за њих спремљно, јер они нису стигли, па опет даће према Бабама.

Од јутра како смо пошли 14. фебруара, пешачили смо до мркле ноћи. Уморни смо до крајњих граница. У Бабама Драга Петријевац каже:

— Ја не идем даље, не могу. Убеђујем га да морамо ићи. Дискутујемо пред борцима и они почеше да реагују. Неће да пођу ни у претходницу. Онда се ја наљутим:

— У претходницу идем ја, ко хоће, нека пође са мном..,

И они кретоше сви. Око четири ујутру стигнемо у Мали Пожаревац наше партизанско уточиште. За нама је преко двадесет сати хода. Биле су „беле покладе“ и ми ту останемо три дана. Најели смо се добро и, онако изгладнели, почели да болујемо од јела. Али, све је на крају ипак било добро. Ту падне и договор да се раздвојимо по четама. Једна чета требало је да буде у младеновачком срезу, друга у подунавском и трећа у космајском. Одредско руководство се исто тако поделило: ја као комесар са Космајцима, Крцун, мој помоћник, са Младеновчанима, а Срба у Подунавље, односно Драга Петријевац. Среска партијска руководства старала су се да се чете мало снабдеју обућом, одећом и оружјем. Све што нам је требало узмало се од непријатеља, доносило из борбе, а било је и куповања.

Моја чета дошла је у Поповић, у заселак Гркову. Ту ћемо се мало притајити и вршити мање акције. Распоредили смо се у неколико кућа. Из тог периода сећам се једног детаља.

Размншљајући о нашем даљем деловању у овим условима, угледам кроз прозор жандарме. Ја нервозан, мислим сад како да их савладамо а да не пуцамо, јер су недалеко одавде, у Раљи, Немци. Домаћица из те куће приметила моју узрујаност, на ми каже:

— Шта си се уплашио од два жандарма, зар те није срамота?

Ја је погледам и насмејем се: „У праву си...“ А Мислим како она не сагледава шта све може да буде. Срећом, жандарми већ одоше даље ...”

На свом терену. После педесет четирн дана заједничких дејстава са Првим шумадријским одредом у саставу Привремене бригаде, од 22. децембра 1943. до 13. фебруара 1944. године Космајски одред се кретао по свом терену.

Од јутра 14. до зоре 15. фебруара 1944, ирешавши од Буковика до Малог Пожареваца пут дуг око четрдесет километара, са дужим успутним задржавањем у Стојнику, људство одреда је, марширајући по великом снегу око двадесет сати, издржало велики напор.

О доласку одреда у Мали Пожаревац, Александар Виторовић Цига, тада члан Среског комитета Партије за срез младеновачки, каже:

— Био сам у Малом Пожаревцу те ноћи када је стигао одред из Шумадије. Учествовао сам у њиховом размештању по кућама са другим политичким радницима и сарадницима у селу и организовао да им се донесе неколико хиљада метака које смо сакупили по терену.

Борци су били изгладнели, поцрнели од ветрова, суви као тифусари, поцепани да куче није имало за што да их ухвати, ваљиви да се тешко може и замислити. Били су срећни што су стигли у свој крај. Овде су се осећали безбедним.

Треба имати у виду да су то претежно били сељаци из овог краја. А они су увек били сигурнији у села и људе, у партизанске везе и сараднике које познају. И док су били у Привременој бригади, кад год би се ко изгубио враћао би се овамо. Ту је био сигурнији, безбеднији.

Причали су ми о тешким данима доле у Шумадији — „таман почне качамак да ври, кад опет четници, зграбимо по прегршт недокуване каше, па опет на положај”. Бацали су на четнике место бомби, које нису имали као ни муниције, камење, па јуришали.

За тај састав, који је имао одредски дух, повратак на свој терен је увек био, као код сељака, повратак кући.

О повратку Космајског одреда на свој терен, Окружни комитет КПЈ за округ младеновачки (београдски) послао је Покрајинском комитету КПЈ за Србију извештај следеће садржине:

„Ново је у ситуацији то што се наш батаљон (Космајски одред — напомена ДДБ) вратио на наш терен. Друг Павле пише нам да су били присиљени да то учине услед ситуације у Шумадији. *Ствар се, дакле, завршила онако како смо ми предлагали већ пре шест недеља, али под много неповољнијим околностима.* (Подвукао ДДБ). Ближе податке послаћемо вам идући пут... Губитака је било, али су командни кадар и чланство сасвим очувани.” (ИРП СРС 495)

У саставу Привремене бригаде Космајски одред је прешао око хиљаду километара и извршио преко стотину разних акција. Поред свакодневних чарки са непријатељским снагама, учествовао је у око двадесет борби, од којих су неке биле изузетно тешке, као у Брезовцу, Јеловику, Живковцу, Калањевцу, Пољаници, Крушевици, Даросави, Миросављима, изабацио из строја неколико стотина непријатељских војника, запленио преко стотину пушака, неколико аутоматских пешадијских оруђа и извесну количину муниције, војне опреме, санитетског и другог материјала.

Морал и дисциплина, издржљивост и храброст, политичка свест и другарство људства били су на висини свих задатака.

Дејства одреда била би свакако успешнија да недостатак муниције није деловао као ограничавајући фактор. Због болести, рањавања, прилагођавања бригадној формацији, учествовања у посебним акцијама и других момената, командни кадар често се мењао, што је такође утицало на извршење свакодневних војних, политичких и других задатака. Тешкоће те природе старешински кадар је надокнађивао великим залагањем, борбеношћу, сталним правилним односом према борцима, предњачењем у јунаштву, показујући личним примером како треба да се понаша и бори сваки партизан.